

'חוצפדיקע שמוצדיקע גיורת' הפרשה של נישואי עמרם בלוי ורות בן־דוד

קימי קפלן

בליל שישי, 2 בספטמבר 1965 (אור ל' באלול תשכ"ה), באו עמרם בלוי (1894-1974), מנהיגה של נטורי קרתא, קבוצה חרדית קנאית אנטי־ציונית,¹ ורות בן־דוד (1920-2000), גיורת ממוצא צרפתי וקתולית, בברית הנישואין.² לשניהם היו אלה נישואין שניים; הינדה,

* מאמר זה הוא פרק ראשון ממחקר מקיף על עמרם בלוי. כמה מהמסמכים שהשתמשתי בהם במאמר זה שמורים באוסף Blau Collection, Howard Gottlieb Archival Research Center, Boston University, Collection No. 1731 (להלן: אוסף בלוי). אני מודה לסטיבן כץ, ראש מרכז אלי ויזל ללימודי יהדות באוניברסיטת בוסטון, על הרשות לעיין במסמכים ולצטט מהם, למזכירת המרכז פג'אל צ'וקה (Pagiel Czoka) על עזרתה האדיבה בכל הקשור לשימוש באוסף ולעובדי הארכיון האמור על סיועם המקצועי. אני אסיר תודה לעליזה בזק, לעמרם בלוי, צאצא של משה בלוי, אחיו של עמרם, נושא מחקר זה, לרן גרסטנפלד, למרים גרסטנפלד, לאברהם הררי, לדליה הררי, למרדכי זלקין, לנחמה מונק, למתי מונק, לשמואל פיינר, לאברהם (רמי) ריינר, ובייחוד לתמר אלאור, לרחל בר קפלן, למנחם קרן־קרץ ולמנחם פרידמן, על אונם הקשובה, על עצותיהם ועל עזרתם. והערה על התואר 'קנאים': בעשורים הראשונים של המאה ה-20 השתמשו החרדים בתארים 'קיצונים', 'קנאים' ו'מתונים' לתיאור אגפיה העיקריים של חברה זו. העדפתי את השימוש בתואר 'קנאים', שכן בו השתמשו עמרם בלוי ואחרים בנוגע לעצמם, ואין בכך משום נקישת עמדה שיפוטית־ערכית. לאחר שמאמר זה פורסם באינטרנט נודע לי על מאמר שעתיד להתפרסם וגם בו דברים בפרשה זו. לכשיופיע בדפוס יעמדו שני המאמרים לשיפוטם של הקוראים. Motti Inbari, 'Rabbi Amram Bloi Founder of Neturei Karta: A Short Biography', *Hebrew Union College Annual*, 81 (forthcoming)

1. תרגומו של השם הארמי הוא 'שומרי העיר'. למקורו ולמשמעותו הסמלית ראו: מנחם פרידמן, החברה החרדית – מקורות, מגמות ותהליכים, ירושלים 1991, עמ' 88-89. על נטורי קרתא ראו: שם, עמ' 63-65, 88-104; Norman Lamm, 'The Ideology of the Neturei Karta - According to the Satmarer Version', *Tradition*, 12, 2 (1971), pp. 38-54. מאמר זה מבוסס על ההנחה השגויה ולפיה האידאולוגיה של נטורי קרתא נוסחה בידי סאטמר, ולכן זהה לה – ולא היא. עניין זה מחייב דיון בפני עצמו.
2. הכתובה שמורה באוסף בלוי, קופסה 3 תיק 3.

אשתו הראשונה של עמרם, נפטרה בשלהי 1963, ורות היתה נשואה והתגרשה עוד לפני שהתגירה. לשניהם היו ילדים מנישואיהם הראשונים: לעמרם עשרה ולרות אחד. בכך הסתיימה פרשה שנמשכה לסירוגין קרוב לשנתיים, פרשה שהביכה לא פחות משהסעירה את נטורי קרתא, את העדה החרדית, ארגון הגג של הקבוצות החרדיות הקנאיות האנטי-ציוניות בירושלים, ואת החברה החרדית בכללה. הדיה של פרשה זו נשמעו גם בחברה בישראל בכללה.

מלבד היות הפרשה נדירה בעסיסיותה ככל הקשור לתולדות החרדים הקנאים במאה ה-20, היא מאפשרת לנו הצצה מזווית ייחודית ואישית לתוך הוויית החיים האינטנסיבית המאפיינת קבוצה זו, אשר דומה לזו שמתקיימת בקבוצות דתיות קנאיות אחרות. חשיבותה של הפרשה נעוצה גם בכך שהיא שימשה עילה בירי מתנגדיו של עמרם בלוי בנטורי קרתא ובעדה החרדית להדיחו ממעמדו כמנהיג נטורי קרתא, בתקופה שהיתה מנהיגותו בשיאה במובנים מסוימים. יש אפוא לפרשה צבעונית ומעניינת זו משמעויות שחורגות מגבולותיה המידיים. בהסתמך על מגוון מקורות ראשוניים מאותה תקופה, ובהם מסמכים ארכיוניים וכתבות עיתונות, ופרסומים מאוחרים יותר, כגון ספרי זכרונות, אשחזר במאמר זה את השלבים העיקריים בהתפתחותה של פרשה זו ואת נקודות הציון המרכזיות בה, מראשיתה עד לאחר סיומה.

תחילה אציג את הרקע החיוני להבנת הפרשה עצמה, ובכלל זה את המרחב החברתי-דתי של החרדים הקנאים בהקשריו ההיסטוריים, את מקומו ואת מעמדו של עמרם בלוי בתוכו ואת קווי המתאר הביוגרפיים הכלליים של עמרם ושל רות. לאחר מכן אפרוס את עיקרי השתלשלות האירועים מההתקשרות הראשונית בין עמרם ובין רות עד נישואיהם, ואחתום בהצעה להבנת פשרה של פרשה זו.

א. החרדים הקנאים והעדה החרדית

החברה החרדית מורכבת מקבוצות ותת-קבוצות רבות וכן מזרמים ותת-זרמים תאולוגיים ואידאולוגיים רבים. חלוקה עיקרית אחת היא בין חסידים (ובישראל יש כמה עשרות חצרות חסידיות), מתנגדים או ליטאים, ששמם נגזר מהתנגדותם לחסידות אשר שורשיה בשלהי המאה ה-18³, ומזרחים – תופעה שהתפתחה בישראל.⁴ חלוקה נוספת רלוונטית למקרה הציוני-ישראלי משלהי המאה ה-19 מבוססת על העמדות של הקבוצות השונות בנוגע למפעל הציוני, כלומר לתנועה הציונית, ליישוב היהודי בארץ-ישראל ולמדינת ישראל. בלי להיכנס לפרטים, די אם אציין כי מדובר בפריסה רחבה של עמדות שמשתרעת

3. ראו למשל: מררכי וילנסקי, חסידים ומתנגדים: לתולדות הפולמוס שביניהם בשנים תקל"ב–תקע"ה, ירושלים תש"ל (שני חלקים).

4. ראו בין השאר: נסים ליאון, חרדיות רכה: התחדשות דתית ביהדות המזרחית, ירושלים תש"ע; אביעזר רביצקי (עורך), ש"ס: היבטים תרבותיים ורעיוניים, תל-אביב תשס"ו.

משלילה גורפת וחד-משמעית של המפעל הציוני והגדרתו 'מעשה שטן', עד תמיכה בו וראייתו כפועל מבורך של האל.⁵

המרחב שאתמקד בו במחקר זה הוא של החרדים הקנאים, המכונסים רובם מתחת למטריית הארגונית של העדה החרדית ומתאפיינים בעמדות אנטי-ציוניות תקיפות. מקורם של אלה הוא בקבוצות אורתודוקסיות שמרניות ביותר, רובן חסידיות או בעלות גוונים חסידיים חזקים, שהתגבשו במרחב הגאוגרפי של צפון-מזרח הונגריה ושל חבל הארץ ההונגרי-רומני טרנסילבניה.⁶ מנהיגיהן של קבוצות אלה אימצו עמדה קטגורית שוללת ופוסלת בנוגע למודרנה ולתהליכי מודרניזציה מאחר שהם היו בעיניהם הרי אסון לחברה היהודית. עמדה זו השפיעה על אופני פעילותם הפוליטית בקיסרות האוסטרו-הונגרית ולאחר מכן במדינות השונות, ועל האסטרטגיות וטקטיקות הפעולה שלהם.⁷ מקורם ומקורות השראתם של רבים מאנשי היישוב הישן הקנאי בירושלים בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 וממנהיגיו הם בקבוצות אלה. כך בין השאר הרבנים יוסף חיים זוננפלד (1849-1932), מייסדה של העדה החרדית, יוסף צבי דוינסקי (1867-1948), מנהיגה של העדה החרדית בשנים 1932-1948, יואל טייטלבוים (1887-1979), האדמו"ר מסאטמר ומנהיגה של העדה החרדית מ-1953, ואהרן רוט (1894-1947), מייסד חברת 'שומר אמונים', לימים חסידות תולדות אהרן.

כאמור, מחנה זה אימץ עמדה אנטי-ציונית חריפה ולא מתפשרת, ותבע מחבריו להיבדל לחלוטין מהמפעל הציוני וממדינת ישראל. עמדה זו נוסחה במחצית הראשונה של המאה ה-20 בידי אישים דוגמת האדמו"ר ממונקטש, חיים אלעזר שפירא (1871-1937), והרב ישעיה אשר זליג מרגליות (1894-1969),⁸ ובמחציתה השנייה, ובאופן בהיר וסדור ביותר, בידי טייטלבוים.⁹

5. לייצוגים של מגוון הדעות ראו: מנחם פרידמן, 'מדינת ישראל כדילמה דתית', אלפיים, 3 (תשנ"א), עמ' 24-68; אביעזר רביצקי, הקץ המגולה ומדינת היהודים: משיחיות, ציונות ורדיקליזם דתי בישראל, תל-אביב תשנ"ג.

6. השליטה בחבל הארץ המדובר עברה כמה פעמים ממדינה למדינה במחצית הראשונה של המאה ה-20. ראו: תיאודור לביא ואחרים (עורכים), פנקס הקהילות: הונגריה, ירושלים תשל"ו, עמ' 33-34; מנחם קרן-קרץ, 'החיים התרבותיים במחוז מרמורש (הונגריה, רומניה, צ'כוסלובקיה): ספרות, עיתונות והגות יהודית בין השנים 1874-1944', חיבור לשם קבלת התואר דוקטור, אוניברסיטת בראייל, רמת-גן תשס"ח.

7. ראו: יעקב כץ, הקרע שלא נתאחה: פרישת האורתודוקסים מכלל הקהילות בהונגריה ובגרמניה, ירושלים תשנ"ה; מיכאל סילבר, 'שורשי הפילוג ביהדות הונגריה: תמורות תרבותיות וחברתיות מימי יוסף השני עד ערב מהפכת 1848', חיבור לשם קבלת התואר דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים תשמ"ה; קרן-קרץ, 'החיים התרבותיים במחוז מרמורש' (לעיל הערה 6), עמ' 45-59.

8. ראו: יהודה ליבס, 'העדה החרדית בירושלים וכת מדבר יהודה', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ג (תשמ"ב), עמ' 137-153; רביצקי, הקץ המגולה ומדינת היהודים, עמ' 60-111.

9. ראו: יואל טייטלבוים, ויואל משה, ברוקלין תש"כ; הנ"ל, על הגאולה ועל התמורה, ברוקלין תשכ"ז. על האישי ומשנתו ראו: דוד סרוצקין, 'בניין ארץ של מטה וחורבן ארץ של מעלה: הרבי

העדה החרדית מוכרת לרבים באמצעות מערך הכשרות 'בד"ץ (בית-דין צדק) העדה החרדית', מנגנון רב השפעה, כוח ומעמד בחברה החרדית ומחוצה לה. מקורה של העדה הוא ב'ועד העיר למקהלות האשכנזים', אשר החל לפעול ב-1918 בהנהגתם של הרבנים יהושע לייב דיסקין (1817-1898) וזוננפלד, והיא התגבשה בראשית שנות העשרים של המאה ה-20.¹⁰ ייסודה של העדה החרדית בא בתגובה למינויו של הרב אברהם יצחק קוק (1865-1935) לרב ראשי וכדי לספק שירותי דת לחבריה שבחרו להיבדל ממוסדות היישוב אשר החלו להתגבש עם תחילת שלטון המנדט הבריטי בארץ-ישראל. העדה החרדית היתה מזוהה עם אגודת-ישראל בארץ-ישראל, שבראשה עמד הפוליטיקאי והעסקן החרדי משה בלוי (1885-1946), אחיו של עמרם. סניף זה של אגודת-ישראל, שנוסד בקיץ 1919, ייצג עמדה קנאית חסרת פשרות, השונה מהקו המתון והפרגמטי שאפיין את אגודת-ישראל העולמית, אשר מרכזתה היא באירופה.¹¹ תולדותיהם של ארגונים וקבוצות אלה ומערכות יחסיהם המורכבות עם החרדים המתונים, עם מוסדות היישוב, עם המנהיגים הערבים ועם השלטון הבריטי בשנות העשרים והשלושים של המאה ה-20 תועדו תיעוד פרטני וממצה במחקרו של מנחם פרידמן.¹²

עד אמצע שנות העשרים היה קולם הבדלני של הקנאים דומיננטי ביישוב הישן, ועם הגעת חברי אגודת-ישראל המתונים מגרמניה ומפולין בעלייה הרביעית (1925-1929) והחמישית (1933-1939) הלך קול זה ונהיה שולי. כמה ממנהיגי אגודת-ישראל בארץ-ישראל התקרבו בהדרגה לחרדים המתונים, ובו בזמן נהיו הקנאים מיעוט מבודל בחברה החרדית.¹³ משנות השלושים אימצה אגודת-ישראל קו אסטרטגי של שיתוף-פעולה עם מוסדות היישוב היהודי, ובעקבות זאת החליטו ב-1935 כמה קנאים, ובראשם עמרם בלוי, יהודה אריה לייב

- מסטמר והאסכולה האורתודוקסית הרדיקלית, בתוך: אביעזר רביצקי (עורך), ארץ ישראל בהגות היהודית במאה העשרים, ירושלים תשס"ה, עמ' 133-168; פרידמן, 'מדינת ישראל כדילמה דתית', עמ' 59-61; יצחק קראוס, 'יהדות וציונות – שניים שלא ילכו יחדיו: משנתו הרדיקלית של ר' יואל טייטלבוים האדמו"ר מסאטמר', הציונות, כב (תשס"א), עמ' 37-61; רביצקי, הקץ המגולה ומדינת היהודים, עמ' 60-111; Zvi J. Kaplan, 'Rabbi Joel Teitelbaum, Zionism, and Hungarian Ultra-Orthodoxy', *Modern Judaism*, 24, 2 (2004), pp. 165-179; Allan N. Nadler, 'Piety and Politics: The case of the Satmar Rebbe', *Judaism*, 31, 2 (1982), pp. 135-153.
10. ראו: בנימין אליאב (עורך), היישוב בימי הבית הלאומי, ירושלים 1976, עמ' 202-203.
11. ראו: גרשון בקון, פוליטיקה ומסורת: אגודת ישראל בפולין, 1916-1939, ירושלים תשס"ה.
12. ראו: מנחם פרידמן, חברה ודת: האורתודוקסיה הלא-ציונית בארץ-ישראל תרע"ח-תרצ"ו/1918-1936, ירושלים תשל"ח. לניתוח של הקנאות החרדית ברמה המבנית והאידאולוגית הפנימית ראו: פרידמן, החברה החרדית, עמ' 89-94; Menachem Friedman, 'Religious Zealotry in Israeli Society', in: Solomon Poll and Ernest Krausz (eds.), *On Ethnic and Religious Diversity in Israel*, Ramat Gan 1975, pp. 91-112.
13. ראו בהרחבה: פרידמן, חברה ודת, עמ' 253-367.

וייספיש (1921-1997) ואהרן קצנלנבוין (1898-1978), לפרוש ממנה ולהקים את אגודת 'חברת החיים'. ב-1938 הקימה קבוצה מתוך אגודה זו את נטורי קרתא.¹⁴ בתוך עשור הבשיל תהליך ההתרחקות בין החרדים המתונים ובין עמיתיהם הקנאים, עדיין כולם חברים בעדה החרדית, לכדי פילוג שהתרחש ב-1945 בעקבות תבוסתם של המתונים בבחירות שהתקיימו בעדה החרדית. המתונים פרשו מהעדה החרדית, ובכך הסתיימה בהצלחה השתלטותם של אנשי נטורי קרתא ושל קנאים אחרים על העדה.¹⁵

העדה החרדית, במבנה המתחדש שלה מאמצע המאה ה-20, מורכבת מכמה קבוצות, רובן כאמור חסידיות, שהמכנה המשותף להן הוא עמדה אנטי-ציונית תקיפה. אלה כוללות את בריסק ומשפחות מהיישוב הישן שאינן חסידיות (פרושים) וקבוצות וחרות דוגמת דושינסקי, מונקטש, נטורי קרתא, פינסק-קרלין, סאטמר, ספינקא ותולדות אהרן (שהתפצלה בשלהי המאה ה-20). כמו המתרחש בקבוצות דתיות קנאיות אחרות, העדה החרדית מתאפיינת בסבך של מערכות יחסים פנימיות מורכבות ומתוחות בין הקבוצות המרכיבות אותה¹⁶ ובין משפחות ותיקות וענפות שכמה מבניהן ומבנותיהן התחתנו – ועודם מתחתנים – אלה עם אלה. בעדה החרדית בימינו יש לכל היותר 15 אלף איש, כלומר פחות משלושה אחוזים מהחברה החרדית בישראל, ועיון משווה בנתונים חלקיים מנקודות זמן שונות לאורך המאה ה-20 מלמד שבפועל שורותיה מתמעטות.¹⁷

למעט המידע המצוי במחקרו הנזכר של פרידמן בנוגע לפעילותם של מנהיגי העדה החרדית ואגודת-ישראל בארץ-ישראל, אין בידינו ולו מחקר ביוגרפי מקיף אחד על מי ממנהיגי החרדים הקנאים.¹⁸ הדמות הנחקרת ביותר היא ד"ר ישראל יעקב דה-האן (1881-1924), דוברת הרהוט של העדה החרדית בירושלים בראשית שנות העשרים בכל הקשור למאבק נגד חוקת הקהילות ולמען הכרה בעדה כקבוצה עצמאית. דה-האן נרצח

14. ראו: אליאב, היישוב בימי הבית הלאומי, עמ' 203; פרידמן, החברה החרדית, עמ' 88-89.

15. שם, עמ' 26, 94-95.

16. להבדלים בין קבוצות מסוימות ולגילויים של מתחים ראו: Friedman, 'Religious Zealotry in Israeli Society' (above note 12), pp. 93-95; Idem, 'Jewish Zealots: Conservative versus Innovative', in: Emmanuel Sivan and Menachem Friedman (eds.), *Religious Radicalism and Politics in the Middle East*, Albany 1990, pp. 127-142

17. ראו: שמואל דותן, 'המערכת הפוליטית הפנימית ביישוב היהודי, 1939-1948', בתוך: משה ליסק (עורך ראשי), תולדות היישוב היהודי בארץ-ישראל מאז העלייה הראשונה, ב, תקופת המנדט הבריטי, ירושלים תשנ"ה, עמ' 548; אמנון לוי, החרדים, ירושלים, 1988, עמ' 208; נתן שור, תולדות ירושלים, ג, תל-אביב תשמ"ח, עמ' 711.

18. ראו: פרידמן, חברה ודת, עמ' 33-214.

ב-30 ביוני 1924 בירושלים,¹⁹ ונהיה גיבור תרבות חרדי.²⁰ גם הספרות ההגיוגרפית החרדית לא עסקה במנהיגי הקנאים שווה בשווה, והיחיד שזכה לעדנה רבה הוא הרב זוננפלד.²¹ כמה היבטים הנוגעים לחרדים הקנאים בעניין אירועי מלחמת העולם השנייה נחקרו, ובהם פעילותו של הרב מיכאל דב וייסמנדל (1903-1957) בקבוצת העבודה בסלובקיה,²² משנתו התאולוגית של הרב יששכר שלמה טייכטל (1885-1945)²³ ושיריו של המשורר

19. ראו בין השאר: עודד ארצי, "המפעל" – תולדותיו של תא מחתרתי בקבוצה החלוצית האינטימית ופרשת רצח דה-האן, קתדרה, 22 (תשמ"ב), עמ' 173-201; רות וולף, 'נוכחות מוחלטת: דמותו של יעקב ישראל דה-האן ביצירה הספרותית של קרי ון ברוכן', מחקרים על תולדות יהודי הולנד, ג (תשמ"א), עמ' 207-222; שמעון רובינשטיין, 'פרשת דה-האן – רצח פוליטי או הוצאה להורג של מוסדות "המדינה שהדרך"?', כיוונים, 27 (תשמ"ה), עמ' 5-30; Michael Berkowitz, 'Rejecting Zion, Embracing the Orient: The Life and Death of Jacob Israel De Haan', in: Ivan Davidson Kalmar and Derek J. Penslar (eds.), *Orientalism and the Jews*, Hanover and London 2005, pp. 109-125; Ludy Giebels, 'Jacob Israel De Haan in Palestina', I, *Studia Rosnethaliana*, 14, 1 (1980), pp. 44-79. also: parts 2 and 3 in vols. 15, 1 (1981), pp. 111-143; 15, 2 (1981), pp. 188-234

20. ראו למשל: משה יהודא גלייכער, פון אמסטערדאם ביז ירושלים: די געשיכטע פון יעקב ישראל דע האן, ברוקלין תשל"ח; דוד הלוי, רצח בירושלים: על פרשת רצח פרוף' דה האן ויחסי דתיים-חילוניים בירושלים של שנות העשרים, בני-ברק תשמ"ז; צבי משייזוב ויהודה משייזוב, הקדוש רבי יעקב ישראל דה-האן הי"ד, ירושלים תשמ"ו. מלבד זה, כתבות על האיש ועל פועלו התפרסמו ומתפרסמות מדי שנה בעיתונות החרדית סמוך לתאריך הירצחו.

21. לדוגמאות אחדות ראו: משה בלויא, עמודא דנהורא: פרקים לתולדות חייו של מרן הגאון הצדיק מרא דארעא דישראל רבי יוסף חיים זוננפלד זיע"א, ירושלים תרצ"ב; מנחם מענדיל גערליץ, מרא דארעא ישראל: מסכת חייו של הגאון הקדוש רבן ומושיען של ישראל מרן יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, ירושלים תשכ"ט-תשמ"מ (שלושה חלקים); שלמה זלמן זוננפלד, האיש על החומה: מסכת חייו, פעליו, מנהיגותו ודברי ימי התקופה של מרן הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, ירושלים תשל"א-תשל"ה (שלושה חלקים); הנ"ל, בדור תהפוכות: מסכת חייו, פעליו, מנהיגותו ואירועי התקופה של מרן הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, ירושלים תשנ"ד.

22. ראו בין השאר: יהודה באואר, יהודים למכירה?: משא ומתן בין יהודים לנאצים 1933-1945, ירושלים תשס"ב, עמ' 89-139; ישעיהו ילינק, 'הרב וייסמנדל ו"תוכנית הרבנים": מזימה אנטי-ציונית?', ילקוט מורשת, נח (1994), עמ' 83-92; גילה פטרן, האם מאבק על הישרדות: הנהגת יהודי סלובקיה בשואה 1938-1944, תל-אביב 1992, עמ' 150-257.

23. ראו בין השאר: נתנאל קצבורג, 'חרדים וציונים בהונגריה בצל השואה', שרגאי, ג (תשמ"ט), עמ' 273-276; אליעזר שביד, 'שמחת אם הבנים: הצדקת האל הציונית של ר' ישכר שלמה טייכטאל', בתוך: משה אירל ואחרים (עורכים), מנחה לשרה: מחקרים בפילוסופיה יהודית ובקבלה מוגשים לפרופסור שרה א' הלר וילנסקי, ירושלים תשנ"ד, עמ' 380-399; הנ"ל, בין חורבן לישיעה: תגובות של הגות חרדית לשואה בזמנה, תל-אביב 1994, עמ' 89-104; פסח שינדלר, 'תיקון' כתגובה לחורבן: 'אם הבנים שמחה' מאת הרב ישכר שלמה טייכטל, בודפשט 1943, משואה, כ (תשנ"ב), עמ' 167-190; רבקה שץ-אופנהיימר, 'ידידי על סף המשרפות' ואחרית דבר: רב חרדי מכה על חטא', כיוונים, 23 (תשמ"ד), עמ' 49-62.

משה יהושע לנדוי (1920-1980), שפורסמו בראשית שנות הארבעים בעיתון קול ישראל, שופרו של האגף השמרני של אגודת-ישראל בארץ-ישראל.²⁴ לבסוף, נכתבו מחקרים אחדים על מערכת החינוך של החרדים הקנאים במחצית השנייה של המאה ה-20 ועל עולמן של הנשים בחסידות תולדות אהרן.²⁵ בלי להמעט בערכם של מחקרים אלה, עדיין אנו חסרים תיעוד מקיף של המחנה החרדי הקנאי, של מבנהו, של תולדותיו, של הקבוצות המרכיבות אותו והיחסים ביניהן ושל מנהיגיהן, וניתוח בהקשר ההיסטורי-חברתי של היישוב ושל מדינת ישראל.

ב. עמרם בלוי – קווי מתאר ביוגרפיים

למעט הערות אחדות, הפזורות בעיקר במחקריו של מנחם פרידמן, לא פורסם מחקר כלשהו על תולדות חייו של עמרם בלוי. גם הכתיבה ההגיוגרפית-היסטוריוגרפית החרדית הזניחה אותו, כנראה עקב נישואיו לרות. סבו של עמרם, גם שמו עמרם (1829-1900), נולד בסלובקיה – מערב הונגריה באותם ימים – ולמד בין השאר אצל הרב אברהם שמואל בנימין סופר (1815-1872), בנו של החת"ם סופר. בלוי היה שוחט ומורה צדק בכמה קהילות קטנות באזור, ובהן בעיירה טרנוי, הסמוכה לפרשבורג שבהונגריה. בקיץ 1869 היגר לארץ-ישראל עם עוד כמה מבני משפחתו, ותשע שנים לאחר מכן הוא זכה בגורל בבית מס' 15 שבשכונת אבן ישראל.²⁶ בשלושים שנותיו בארץ-ישראל נפטרו אחיו, אמו, אשתו הראשונה ושלושה מבניו, ולאחר מותו הניח אלמנה – אשתו השנייה, תינוק יתום ועוד צאצאים.²⁷ בנו שלמה יצחק בלוי (1857-1943) למד בפרשבורג, ולאחר

24. ראו: יוסף פונד, 'שירי יהושע לנדוי – משורר השואה בן היישוב הישן', אליעזר דון-יחיא (עורך), בין מסורת לחידוש: מחקרים ביהדות, ציונות ומדינת ישראל – ספר זיכרון ליהושע קניאל, רמת-גן תשס"ה, עמ' 345-374.

25. ראו: סימה זלצברג, 'עולמן של נשות חסידות תולדות אהרן: מעמדן כפרטים וכקבוצה', חיבור לשם קבלת התואר דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשס"ה; רפאל שנלר, 'מערכת החינוך כתורמת עיקרית להמשכיות ושינוי של היהדות החרדית הקיצונית שבירושלים', חיבור לשם קבלת התואר דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשל"ז.

26. ראו: פנחס גראייבסקי, ספר הישוב: הישוב העברי מחוץ לחומת העיר ע"ק ירושלים ת"ו, ירושלים תרצ"ט, עמ' 20.

27. ראו: יצחק שלמה בלוי, קול נהי – מספר מר, ירושלים תר"ס. ראו גם: משה בלוי, 'רשימות', בתוך: יצחק שלמה בלוי, ישבת ציון: על הישוב היהודי בירושלים בדורות עברו, ירושלים ותל-אביב תש"ו, עמ' ז-ז; משה בלוי, על חומותיך ירושלים [פרקי חז"ן], בני-ברק תשכ"ח (מהדורה חדשה), עמ' ט; רות בלוי, שומרי העיר, ירושלים 1979, עמ' 169-170; 'ירושלמי, משפחת בלוי', המבשר (מוסף קהילות), 12, כ"ז בניסן תשס"ט, עמ' 10-14; דוד תדרה, אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובניו: דמויות ותמונות, א, תל-אביב 1947, עמ' 200-201. ליריעה על פטירתו ראו: חבצלת, 9.2.1900, עמ' 1.

הגירת המשפחה לארץ-ישראל למד בישיבת עץ חיים. ב-1873 הוא נשא את בת דודו לאישה, ועד פטירתה ב-1882 נולדו להם שישה ילדים. חמישה מהם מתו בילדותם, והשישית – רבקה – נפטרה ב-1917.

שלמה יצחק ואשתו השנייה שיינע אסתר לבית אורנשטיין (1866-?) נמנו עם קהילת הפרושים בירושלים. הוא עצמו למד בישיבת עץ חיים ועבד בבית היתומים שהקים הרב יהושע לייב דיסקין (1819-1898) בירושלים ב-1880, מיום היווסדו. לזוג נולדו ארבעה בנים ובת: משה, הרשל, עמרם, אברהם וזיסל.²⁸ לדברי בנם הבכור, בשנות לימודיו הראשונות לימדו אותו מלמדים פרטיים מאחר שההיצע של מוסדות חינוך לא התאים למשפחה מסיבות שונות.²⁹ עמרם, נושא מחקר זה, הוא אפוא דור שלישי בארץ-ישראל.

לא נמצא עד כה מידע על קורותיו של עמרם בשנות ילדותו בירושלים של שלהי המאה ה-19 וראשית המאה ה-20. הוא הדין בכל הקשור לאשתו הראשונה הינדה ובר (?-1963), בת למשפחת ובר אשר בינה לבין משפחת בלוי היתה היכרות וידידות רבת שנים, שביחד הביאו לעולם עשרה ילדים – ארבעה בנים ושש בנות. את פעילותו הציבורית החל ביישוב הישן בשנות העשרים לחייו, בוועד העיר של קהילת האשכנזים ובעדה החרדית, שאביו היה חבר הנהלה בה,³⁰ ובאגודת-ישראל. ממאי 1926 ערך עמרם את השבועון קול ישראל, וכתב בו בקביעות שבע שנים בערך, לעתים בלא חתימת שמו. כאמור, ב-1935 הוא פרש עם אחרים מאגודת-ישראל, והקים עם את אגודת 'חברת חיים', וב-1938 היה ממקימי נטורי קרתא. ב-1940 ניתק את יחסיו עם אחיו על רקע ההיפרדות האידאולוגית של דרכיהם. יחסיו ויחסי נטורי קרתא כקבוצה עם העדה החרדית היו גם הם מורכבים ורבי-הפוכות, מראשית שנות העשרים עד מותו.³¹

בעקבות התפתחויות שונות ביישוב בשנות העשרים והשלושים, כגון תרבות הפנאי של משחקי כדורגל תחרותיים בשבתות, גיבש עמרם עמדה אנטי-ציונית בדלנית ולא מתפשרת, עמדה שאימצה נטורי קרתא, אשר מנהיגותו בה התבססה במחצית הראשונה של שנות הארבעים.³² בהתאם להשקפת עולם אנטי-ציונית זו, ניסו אנשי נטורי קרתא, ובלוי בראשם, לפעול נגד הקמת מדינת ישראל.³³ מקומה של קבוצה זו נחרט בהיסטוריוגרפיה

28. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 170; תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, א, עמ' 139-140. רות טעתה בציינה שם שעמרם נולד ב-1900.
29. ראו: בלוי, על חומותיך ירושלים, עמ' יג-יד.
30. ראו: משה בלויא, 'הצהרה גלויה', דאר היום, 11.3.1921, עמ' 1.
31. ראו: Friedman, 'Religious Zealotry in Israeli Society' (above note 12), pp. 102-104; Idem, 'Jewish Zealots' (above note 16), pp. 128-131.
32. ראו: קימי קפלן, 'התפתחותם של מעגלי היבדלות בקרב חרדים קנאים – עמרם בלוי כמקרה מבחן', ציון (בדפוס).
33. ראו: יובל פרנקל, 'היהדות החרדית והדתית בירושלים בתקופת המצור', הצינונות, יח (תשנ"ד), עמ' 266-267; יצחק רונן, 'פעילותם של נטורי קרתא נגד הקמת המדינה', כיוונים חדשים, 9 (תשס"ד), עמ' 158-175.

של מלחמת 1948 סביב אירוע שהתרחש לכאורה בעת המצור על ירושלים, ובו הניפו כמה מחבריה דגל לבן, אלא שאירוע זה כנראה לא היה ולא נברא.³⁴ את מעמדו הבלתי-מעורר כאידאולוג וכמנהיג כריזמטי קנה בלוי מעמידתו בראש שורה של הפגנות נגד חילול שבת בשלהי שנות הארבעים³⁵ וממעורבותו הרבה בשורה ארוכה של הפגנות ומחאות בשנות החמישים והשישים, בין השאר בעניינים של חילול שבת והתנגדות לניתוחי מתים. מעורבות זו הביאה לא אחת למעצרו ולתביעות נגדו, ואלה התבררו בבתי-המשפט. מלבד זה, השמיע בלוי קול צלול נגד קבלת כספים כלשהם ממדינת ישראל לטובת מוסדות חרדיים, וטען שמלחמת 1967 והרחבת גבולותיה של המדינה בעקבותיה הם התגרות באומות העולם. עמדה אנטי-ציונית זו כוללת בתוכה מרכיב פציפיסטי הראוי לדיון בפני עצמו.

בהיותו גם עסקן ופעיל ציבור, יזם בלוי והקים כמה מפעלי חינוך, והיה שותף פעיל בהם ובמפעלים נוספים. כך, בין השאר, בחברת 'דמתיים צופים', שפעלה לרכישת קרקעות בארץ-ישראל לטובת יישובם של יהודים חרדים בה; ב'ועד להחזקת התורה בירושלים', אשר הוקם ב-1934 כדי לסייע מבחינה כספית לבחורי ישיבה; ובחברת הלימוד 'ישראל סבא'. בו בזמן הוא תיעד את פעילותם בצורה שוטפת, החזיק רשימות של חברים וניהל ספרי חשבונות מפורטים.³⁶ בד בבד עם פעילותו הציבורית של בלוי הוא כתב לא מעט בימי חייו. מלבד כתיבתו העיתונאית וזו האידאולוגית, שהתמקדה בעיקר בהיבטים שונים של התנגדותו למפעל הציוני ולמדינת ישראל ולחשיבות ההיבדלות המוחלטת מהם, הוא כתב חידושי תורה בנושאים שונים ודברים בתחום המוסר.³⁷

ג. רות בן-דוד – מפרזי לעדה החרדית

רב הנסתר מן הנגלה בתולדות חייה של רות, וסקירה תמציתית זו מתבססת על מקורות מאוחרים, אשר כותביהם מציגים את האירועים בראייה לאחור, לאור התפתחויות מאוחרות לאירועים בזמן אמת ובהתחשב במידע ובשיקולים שלא נכחו בעת שהאירועים התרחשו. כמו כן, מקורות אלה סובלים מהשפעות אידאולוגיות.³⁸ מדליין פיריי (שמה של רות טרם גיורה) נולדה בקאלה שבצרפת להורים ממוצא קתולי, שלא היו אדוקים

34. ראו: פרנקל, 'היהדות החרדית והדתית בירושלים בתקופת המצור' (לעיל הערה 34), עמ' 247-248, 273-267. והשוו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 216.

35. ראו: מנחם פרידמן, 'נטורי קרתא' והפגנות השבת בירושלים ב-1948-1950 – רקע ותהליכים', בתוך: אבי בראלי (עורך), ירושלים החצויה, 1948-1967: מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומר עזר, ירושלים תשנ"ה, עמ' 224-240.

36. ראו: אוסף בלוי, קופסה 2 תיקים 1, 3, 4.

37. ראו: שם, קופסה 3 תיקים 2, 9-10.

38. ראו: בלויא, שומרי העיר; איסר הראל, מיבצע יוס'לה, ירושלים תשמ"ג, ביחוד עמ' 276-382.

ברתם, ובגיל שלוש עברה עם הוריה לפריז. לאחר לימודיה בבית-ספר יסודי ובתיכון היא נישאה, בהיותה בת 19, לגבר שהיה מבוגר ממנה בשנתיים, ויום לאחר חתונתם הוא חזר לשרת בצבא צרפת. בשלוש השנים הבאות, עד לגירושה בספטמבר 1942, הספיקה מדליין לזכות במשרת הוראה וללדת את בנה היחיד קלוד (לימים אוריאל) באוקטובר 1940, וב-1943 השלימה לימודי מוסמך בהיסטוריה ובגאוגרפיה באוניברסיטת טולוז והחלה ללמד בבית-ספר תיכון. בתקופה זו, ולפני גירושה, היא עבדה פרק זמן מסוים 'כרקנית באחד מבתי השעשועים בפאריס'.³⁹ מזכרונותיה המאוחרים עולה שפעילותה במחתרת הצרפתית בימי מלחמת העולם השנייה, אז הצילה בין השאר ילדים יהודים, פעילות שהצטרפה ללבטים רוחניים שקיננו בה, הטביעה עליה חותם גדול והיתה מניע מרכזי בהחלטתה להתגייר ב-1951.

בתקופת התקרבותה מרובת הקשיים והמהמורות של רות ליהדות וסמוך לאחר גיורה הפורמלי בפריז בידי הרב שמואל יעקב רובינשטיין,⁴⁰ תקופה שהיא ישבה בה בין השאר ככלא בגין הרשעה על מרמה בכספים אשר התגלתה בחברה שהיא ניהלה, היא הכירה את הרב אברהם אליהו מייזיס (1902-1962). מייזיס, יליד סלוצק וראש ישיבה באילי, הסמוכה לוורסאי, היה מקורב לחוגי נטורי קרתא, ולקראת סוף שנות החמישים עבר להתגורר בירושלים. אין זה המקום להתחקות אחר דרכה של רות לארץ-ישראל, אך לענייננו נסתפק בכך שבקיץ 1953 הגיע אוריאל לקיבוץ יבנה, שהה בו כשנתיים, וחגג את בר-המצווה שלו במקום. רות התיידדה עם אנשים שונים בקיבוץ, ועם אחד מהם – דב רפל (1916-2003) – שמרה על קשר שנים רבות לאחר מכן. בשנים ההן היא גם נחשפה לרב ליאון אשכנזי (מניטו, 1922-1996), דמות רבת השפעה וכריזמה ובעלת פתיחות רבה להשכלה כללית. ב-1955 החזירה רות את אוריאל לצרפת, והוא למד חמש שנים בערך בישיבה באקס לה באן, ולאחר מכן חזר לישראל ולמד בישיבת באר יעקב. שנתיים לאחר מכן התגייס אוריאל לצבא.⁴¹

ב-1960 ביקרה רות לא מעט את משפחת מייזיס במאה שערים, ומתוך כך התקרבה לדבריה למרחב החרדי הקנאי. מייזיס הוא גם זה שהביא את רות למעורבות בחטיפת הילד יוסל'ה שוחמכר – שהוא עצמו היה מעורב בה מאוד – ובהברחתו לאמריקה.⁴² פרטים

39. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 13-14; הראל, מיבצע יוסל'ה, עמ' 124.

40. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 38; ב' יהושע, 'ר' עמרם לא נסוג מהשידוך לגיורת', מעריב, 14.7.1965, עמ' 18.

41. מלבד הפרטים על אוריאל המובאים בזכרונותיה של רות, ראו גם: חיים מס ואברהם בקשי-דורון, 'אושרה של אמי הוא אושרי', ידיעות אחרונות, 12.8.1965, עמ' 2. הגלגלים שעברו עליו מאז ראויים לדיון שלא כאן מקומו.

42. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 82-84; מנחם ברש, 'רות בן-דוד, הגיורת העומדת להינשא לר' עמרם בלוי, מגלה: מדוע הצטרפתי לנטורי קרתא?', ידיעות אחרונות, 29.9.1965, עמ' 11; הראל, מיבצע יוסל'ה, עמ' 148.

רבים של פרשה זו לא נתבררו כל צורכם, ובנוגע לאחרים יש סתירות בין המקורות השונים, חשבונות עבר תוך-חרדיים סבוכים בין אגודת-ישראל ובין נטורי קרתא ותביעות' שונות לתהילה ולהכרה בתרומתם של אישים שונים.⁴³ כך או אחרת, פרשה זו הסעירה את החברה בישראל ואת העיתונות, והעסיקה שנתיים וחצי בערך את בתי-המשפט, את הממשלה ואת העומד בראשה דוד בן-גוריון (1886-1975), את משטרת ישראל ואת המוסד.

שלביה העיקריים של הפרשה הם אלה: ב-1957 היגרו נחמן ומרים שטרקס, חסידי ברסלב, מרוסיה לירושלים, ושלושה חודשים לאחר מכן הצטרפו אליהם בתם אידה, בעלה אלתר ושני ילדיהם צינה ויוסל'ה. הילדים התגוררו תחילה אצל סבם וסבתם, ובו בזמן שינו הוריהם את אורחות חייהם וחדלו מלשמור על אורח חיים דתי-הלכתי. דבר זה היה לצנינים בעיני נחמן ומרים, שכן הם רצו שנכדיהם יגדלו כיהודים שומרי מצוות, ואולם הוריהם רשמו אותם לבית-ספר ממלכתי בחולון.⁴⁴

צינה, שלמדה עד אז במוסד של חב"ד, שבה להוריה, ואילו יוסל'ה הוסיף להתגורר אצל סבו וסבתו, אשר סירבו להחזירו להוריו. בסופו של דיון משפטי פסק בית-המשפט העליון בפברואר 1960 שעל נחמן ומרים להשיב את הילד להוריו, אולם הם עמדו בסירובם, ונחמן הושב עקב כך במעצר, ולאחר מכן בכלא תל-מונד. בחודשים הבאים התארגנו כמה אנשים המזוהים עם החרדים הקנאים בכלל ועם נטורי קרתא בפרט, ובהם הרב ירחמיאל דומב, יהלומן ואיש נטורי קרתא שהתגורר בלונדון, הרב מייזיס ושלוש שטרקס, דודו של הילד, כדי להסתיר את הילד בארץ, ולאחר מכן להבריחו ממנה. בשלבים שונים של הפרשה התרחב מעט מעגל המעורבים במתרחש ואלה היודעים עליו, והוא כלל את האדמו"ר מסאטמר.

יוסל'ה הוסתר תחילה בארץ, במושב קוממיות, בצפת ובבני-ברק, ולאחר מכן הבריחה אותו רות לשווייץ. לאחר שהוסתר בזהות בדויה בשווייץ ולאחר מכן בצרפת, העבירה אותו רות בפברואר 1962 לברוקלין שבניו-יורק.⁴⁵ לאחר חקירה מאומצת, שנקודת המפנה שלה היתה ההתחקות אחר רות בחשד כי היא מעורבת,⁴⁶ ומבצע מורכב של כמה חודשים, שהמוסד הסתייע בו בין השאר באישים חרדים, אותר יוסל'ה בשלהי יוני 1962, והושב לישראל ב-4 ביולי. שיבתו זכתה להד ציבורי ותקשורתי נרחב.⁴⁷

פרשה זו הרעידה את אמות הספים של דעת הקהל בישראל, ולא פחות מכך את מערכות היחסים בין קבוצות שונות בחברה החרדית, שגם כך היו מורכבות וטעונות; ולענייננו

43. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 78-153; מיכאל בר-זוהר, הממונה: איסור הראל ועלילות שירותי הביטחון, ירושלים תשל"א, עמ' 195-225; הראל, מיבצע יוסל'ה; אליהו קאופמן, צדיק כתמר יפרח: על הרב הצדיק שמעלקא פינטר זצ"ל, [חמ"ד] תשס"ה, עמ' 295-351.

44. ראו: בר-זוהר, הממונה, עמ' 195-197.

45. ראו: שם, עמ' 220-222; הראל, מיבצע יוסל'ה, עמ' 24-28, 132-135.

46. שם, עמ' 79-80. לנסיבות המדויקות השוו: בר-זוהר, הממונה, עמ' 203-220; קאופמן, צדיק כתמר יפרח, עמ' 308, 316-335.

47. הראל, מיבצע יוסל'ה, עמ' 114-180.

חשוב לזכור כי בעקבותיה נכרכה בקרב החרדים הקנאים הילה רבת-רושם, גבורה ואומץ סביב דמותה של רות. הילה זו מזכירה בעוצמתה את זו שנכרכה ארבעים שנה לפני כן סביב ישראל יעקב דה-האן, למרות השוני ביניהם ובנסיבות ההיסטוריות.⁴⁸

ד. אירוסי עמרם ורות, ההתנגדויות לנישואיהם וחילופי הדברים עם בית-הדין של העדה החרדית

על אף ההילה האמורה, היותה של רות גיורת היה מכשול בפני מציאת שידוך במרחב החברתי של העדה החרדית. רות היתה מודעת לכך, כך עולה משיחה שקיימה לדבריה עם 'דיד מירושלים' בניו-יורק בסוף 1963 – יותר משנה לאחר סיומה של פרשת יוסל'ה שוחמקר: '– לעולם לא תמצאי שידוך במאה שערים, אמר. כשהוא ראה את הרושם שדבריו עשו עלי, הוא ניסה להסביר את עצמו. אך רק הסתבך עוד יותר: – אנשי מאה שערים אינם מתחתנים עם יקים או עם ספרדים. – קל וחומר לא עם גיורת, נכון? – השבתי במרירות'.⁴⁹ סביר להניח שרות לא הופתעה, שכן מנסיונה עוד בצרפת היא למדה עד כמה מוצאה הלא יהודי הוא מכשול בחוגים חרדיים. בריאיון עיתונאי סמוך לנישואיה של רות לעמרם היא סיפרה שהיא כמעט התארסה עם רב מחבל אלזס שבצרפת, אך 'בני הקהילה ועסקניה' חוללו מהומה, והדבר הסתיים בלא כלום.⁵⁰

אף-על-פי-כן, מקורה הלא יהודי של רות לא היה מכשול בפני הצעות שונות לשדכה, ואחת מהן היתה עם דיין או שניים מהעדה החרדית. באחד המסמכים שהעביר עמרם לבית-הדין של העדה החרדית כחלק מן ההתדיינות ביניהם, שלפרטיו אגיע מיד, הוא ציין בכלליות: 'זה יתר מעשר שנים' שרות 'מתענגת לבלתי לכת אחר כל שידוך הבא לידי' 'אם דל ואם עשיר', כלומר הוצע לה להשתדך עם גברים שונים, והיא סירבה להצעות אלה. מכתבות שפורסמו כחודש לפני נישואיהם עולה כי הרב דוד יונגרייז (1898-1971), דיין בית-הדין של העדה החרדית, 'ביקש להשתדך עם הגיורת'. השדכן גרשון שטמר (1925-2007), לימים דמות מרכזית בעדה החרדית, בא להתיעץ עם עמרם בלוי בשאלה אם 'מותר לחבר בית-הדין של העדה לשאת את הגיורת לאשה', והלה התוודה לפניו 'שהוא עצמו כבר התקשר עם הגיורת וקבע אתה תנאים'. בעקבות גילוי זה פנה שטמר לבית-הדין

48. יש מקום לעיון מעמיק בקווי הדמיון בין הדרך שעשתה רות במחוזות יהודיים אורתודוקסיים שונים עד שמצאה את מקומה בעדה החרדית ובין דרכו של דה-האן לעדה החרדית בראשית שנות העשרים.

49. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 164.

50. ראו: ברש, 'רות בן-דוד, הגיורת העומדת להינשא לר' עמרם בלוי' (לעיל הערה 42). ראו גם: בלויא, שומרי העיר, עמ' 32-34, 38. רות הזכירה פרשה זו במכתבה לרב אפשטיין, מ'יום ד' בשבוע פרשת קרח' (כנראה תשכ"ה), השמור באוסף בלוי.

של העדה החרדית, וביקש צו מניעה נגד התקשרותם של עמרם ורות.⁵¹ מעדות של קרוב משפחתו של הרב שלום אייזן (1917-1987), דיין ואיש העדה החרדית שהתאלמן מאשתו, עולה שהוצע לרות להשתדך אתו, אלא שהיא העדיפה את עמרם בלוי.⁵² וידויו של עמרם לפני שטמר מרמזו כי התרחש מהלך חשאי. אכן, עמרם ורות, שלדבריה נפגשו לראשונה 'בסכיבות חג השבועות' של 1963,⁵³ 'כאשר באו והציעו לה את השידוך';⁵⁴ התארסו פעמיים: לראשונה בחשאי ובאופן לא רשמי, מעשה שאינו מקובל בחוגים חרדיים, וכמה חודשים לאחר מכן שוב בטקס תנאים רשמי בפני עדים, המכונה 'ווארט'. רות טעתה בדבריה האמורים בנוגע למועד הצעת השידוך, מאחר שאשתו הראשונה של עמרם, הינדה, נפטרה בערב יום הכיפורים תשכ"ד, 27 בספטמבר 1963.⁵⁵ כפי הנראה רות ועמרם התארסו אפוא לראשונה באופן בלתי רשמי באוקטובר או בנובמבר 1963, והדבר נשמר תחילה בסוד. לפי דברי רות, מטרת החשאיות היתה לאפשר לעמרם 'להודיע על כך לעשרת ילדיו', בהיותו סמוך ובטוח כי אלה לא יתנגדו להחלטתו.⁵⁶ כך או אחרת, כאן המקום לציין את הזמן הקצר שעבר בין פטירת אשתו הראשונה והתקשרותו עם רות, שכן לפי מנהגים אורתודוקסיים מחמירים במקרה שהיו לגבר ילדים מאשתו הראשונה ראוי שימתין שנה – 'שלוש רגלים' – לפני שיתחתן שנית. זאת, כדי 'שישכח אהבת אשתו הראשונה'.⁵⁷ החתונה היתה אמורה להתקיים בירושלים בטבת תשכ"ד, סוף 1963, אולם היא נדחתה לאחר שעם היוודע דבר האירוסין הופעלו לחצים על עמרם מצד בית-הדין של העדה החרדית כי לא יישא את רות, 'בגלל הפרש הגיל שבינינו ובגלל היותך גיורת'. אם לא די בכך, לדברי עמרם 'את נראית אף צעירה מגילך'.⁵⁸ בטענה זו אשוב לדון בהמשך הדברים. יתר על כן, לדברי רות, אלה שהתנגדו לשידוך בינה ובין עמרם ביקשו להציע בשבילה

51. ראו: אברהם בקשי-דורון, 'הרבי מסטמר מאיים לפרוש אם החרדים לא יניחו לעמרם בלוי', ידיעות אחרונות, 13.8.1965, עמ' 1; חיים מס, 'בפעם הראשונה בחייו זכה עמרם בלוי בתמיכת... החילוניים', שם, 8.8.1965, עמ' 5. לתיאורה של רות את חילופי הדברים בין השרכנים, הנזכרים בספרה בשמות בדויים, ולביקורתה על שטמר, ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 175-177. להכחשה של יונגרייז ראו: 'בית-הדין של העדה החרדית: עמרם בלוי יוצא מהעדה אם ישא את הגיורת', הארץ, 19.8.1965, עמ' 5. בעקבות מגוון המקורות שמאששים מידע זה, אם בזמן אמת ואם לאחר מכן, אם ישירות ואם כמשתמע, אני חושב שגרסתם היא הנכונה.
52. שיהא עם משה סמט, ירושלים, 11.2.2010. לעדות זו לא נמצא עד כה אישוש בשום מקור.
53. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 168.
54. ראו: מנחם ברש, 'אני, רות בן-דוד', ידיעות אחרונות, 27.8.1965, עמ' 10.
55. ראו: ידיעה, 'משמרת חומתנו, ו' בחשון תשכ"ד, עמ' 5; 'האשה המצילה', גזיר עיתון נטול תאריך, אוסף בלוי, קופסה 3 תיק 8.
56. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 172. לביטוי 'אירוסין בלתי-רשמיים', ראו שם, עמ' 177.
57. ראו: מאיר ברלין ושלמה יוסף זוין (עורכים), אנציקלופדיה תלמודית, א, ירושלים תשל"ג (מהדורה שנייה), עמ' עא.
58. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 173-174.

שירוך עם רב אחר. עמרם סירב לנקוב בשמו של אותו רב, אולם בעקבות האמור לעיל ייתכן שהכוונה היתה ליונגרייז.⁵⁹

כאמור, השניים התארכו לאחר כמה חודשים, ב־24 במאי 1964, אור ל־ד בסיוון תשכ״ד, הפעם בטקס רשמי שמעמדו מחייב מבחינה משפטית בחוגים אלה. הטקס — שהיו בו קניין וחתימה על מסמך תנאים — נערך בנוכחותם ובחתימת ידם של שני עדים, אחד מהם הוא דוב סוקולובסקי, אשר היה לו חלק ברקימת השירוך ביניהם.⁶⁰ במסמך נכתב: 'זמן החתונה מתי שיתרצו שני הצדדים', כלומר עוד לא נקבע תאריך. כמו כן צוין בו: 'מרת רות בן דוד תחי' מתחייבת להתלבש כפי המדובר'. את מהותו של תנאי זה ביארה רות: 'ר' עמרם נכון לשאת אותי לאישה בשני תנאים: אחרי נישואינו עלי להחליף את גרבי העבות בצבע ביג' שנהגתי ללבוש, בגרביים שחורות, ואת מטפחת הראש הצבעונית — בצעיף השחור הארוך של נשות מאה שערים'.⁶¹ כמו שיתברר בהמשך הדברים, זמן קצר לפני החתונה שינתה רות את לבושה. על כל פנים, מאותו ערב בחודש סיוון עתידים לעבור 15 חודשים בערך — ומעט פחות משנתיים מאז ההתקשרות החשאית בין השניים — עד שהם יינשאו, תקופה סוערת ביותר מבחינת כל המעורבים בדבר.

לדברי עמרם, שהתגורר באותם ימים בדירה צנועה בשכונת בתי אונגריין בירושלים,⁶² כמה ימים לאחר מכן הגיע לביתו שליח, ובידו מכתב מבית־הדין של העדה החרדית, ובו 'הם מפקדים עלי שאמנע מהשירוך עם גיורת זו'. לא ברור מה התרחש בחודשים שלאחר מכן, אך בית־הדין שב ונדרש לנושא בטבת תשכ״ה, שלהי 1964, 'בכתב בית דין' שנכתב בו: 'אנחנו הבר״צ [הבית־דין צדק] כבר גלינו דעתנו עוד בחודש סיון תשכ״ד שאינו כדאי וראוי כלל שהוא ר״ע [רבי עמרם] ישא את הא [בארמית: זו] הצעירה והיא גיורת'. נימוק נוסף נמסר לו בעל פה, ולפיו 'זה יהי' חלול השם', כלומר 'אם אני שלפי הבעת דעתם שליט״א הנני בכלל אדם גדול בתורה וכו' אשא את הגיורת, הבריות הלא מביטים על גיורת כעל אשה שאינה הוגנת וריננו אחרי בשביל זה והרי זה בכלל חלול השם'.⁶³ דיני

59. שם, עמ' 174, 175.

60. ראו: אוסף בלוי, קופסה 3 תיק 3. וראו עוד: מנחם ברש, 'מאה־שערים — בעד ונגד', ידיעות אחרונות, 5.9.1965, עמ' 6.

61. בלוי, שומרי העיר, עמ' 172.

62. לתיאור של דירתו ראו: ניסן גאראדן, 'א באזוך ביי ר' עמרם בלוי, פירער פון נטורי קרתא, אין ירושלים', דער טאג — מארגען זשורנאל, 23.9.1963, עמ' 5. על שכונה זו ראו: יהושע בן־אריה, עיר בראי תקופה: ירושלים החדשה בראשיתה, ירושלים תשל״ט, עמ' 259-264; 'עקב גליס, שכונות בירושלים: פרשת בנינה והתפתחותה של העיר החדשה שמחוץ לחומות, ירושלים תשל״ג, עמ' קב-קז; שבת זכריה, ירושלים של מטה: שכונות ירושלים וסיפוריהן, ירושלים 2004, עמ' 101-104; רות קרק, שכונות בירושלים: הבניה בירושלים החדשה ותקנות השכונות, ירושלים תשל״ח, עמ' 18, 88; אלי שילר, 'שכונת בתי אונגריין', אריאל, 163-164 (= מאה שערים וסביבתה) (תשס״ד), עמ' 198-201; הנ״ל, 'אוסף צילומים נדיר מבתי אונגריין', שם, עמ' 201-210.

63. ראו: תשובת עמרם לבית־הדין בעקבות תביעתם שלא יינשא לרות, בית הספרים הלאומי S2°65A3071, עמ' 1. הציטוטים שלהלן לקוחים ממסמך זה. עותק נוסף, זהה בתוכנו, בהכפלה,

בית-הדין מבססים קביעה זו על דברי הרמב"ם (1138-1204), שלפיהם 'יש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם', אף שהם אינם בגדר עבירות אלא לפנים משורת הדין, מאחר שהם נעשים בידי 'אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות', ומביאים לכך 'שהבריות מרגנים אחריו בשבילים'.⁶⁴ מדובר אפוא בשלושה נימוקים עיקריים: האישה היא גיורת, ולכן מדובר בחילול השם, והיא צעירה הרבה יותר ממנו.

בלוי השיב לנימוקים אלה בפירוט רב, דן במקורות הלכתיים, והעלה נקודות נוספות להגנתו. כאן המקום לציין כי לאורך כל הפרשה כולה לא היה מי שהטיל ספק בכשרות הליך הגיור של רות, אשר עמד בכל הדרישות ההלכתיות בפרשנותן האורתודוקסית המחמירה או במחויבותה לרכיבי הזהות היהודית לפי הפרשנות החרדית-קנאית.⁶⁵ אתייחס כעת לטענותיו במענה לנימוקים של בית-הדין, ולאחר מכן לנקודות נוספות שהוא העלה. כמה מהטענות קשורות זו בזו, והפרדתן נעשית לצורך הבהרתן. אשר לטענה בדבר מקורה הלא יהודי של רות, הסביר בלוי בפתח לדבריו שמדובר ב'גיורת צדקנית אשת חיל וחסודה, לפי עדותם הברורה של גאונים וצדיקים שליט"א אשר גרתה בכיתם שנים ויודעים היטב את מהותה ואת התנהגותה', וכך העירו עליה חברותיה החרדיות, כלומר ברור כי תהליך הגיור חולל בה שינוי מהותי וכי מדובר באישה ראויה. כהוכחה נוספת לכך ציין בלוי את פרסומה 'לשם ולתהלה בכל העולם מתוך מעשה של "יוסל"ה" שמסרה נפשה למען הצילו לתורה ולאמונה', ואם בכך לא די, את מסירותה 'להציל נפשות ישראל' בתקופת השואה, אף שמדובר במעשים אשר נעשו לפני שהיא התגיירה כאמור.

עמרם העלה שורה של טענות משפטיות-הלכתיות נוספות. הוא הסביר: 'אם אמאן את השידוך מפני שהיא גיורת', אזי אני עובר על צו מפורש האוסר על 'הבדלה בין אזרח (= יהודי מבטן ומלידה) לבין גר'. יתר על כן, הדבר מנוגד לתביעה הברורה 'שיחסנו אל הגרים תהי' בהתקרבות באהבה יתרה במבט של כבוד והערצה בהתמסרות להשלים רצונם', ומנוגד לכלל של 'אהבת לרעך כמוך', הדורש שלא 'להביט על הגר כפחות ערך ח"ו'. אם בכך לא די, יש מצווה ברורה של אהבת הגר. בעקבות זאת, 'דעת המונים זו המביטים על גיורת כעל פחותת ערך לרנן [אחריה] אינה רק עבריינית [על] כמה מצות המפורשות בתורה, אלא הרי זו גם דעה מהופכת מהקצה אל הקצה מדעת תוה"ק [תורתנו הקדושה] ורצון האל'.⁶⁶

שמור באוסף בלוי, קופסה 3 תיק 3. מאחר שלא נמצאו עד כה מסמכים אשר העביר בית-הדין לבלוי, דיון זה מתבסס על מסמכיו של בלוי, שאפשר להסיק מהם אילו טיעונים העלה בית-הדין.

64. ראו: משה בן-מיימון, משנה תורה, הלכות יסודי התורה, פרק ה הלכה יא.
65. טיוטה ראשונה נכתבה בי"א באדר ב' תשכ"ה. ראו: אוסף בלוי, קופסה 2 תיק 6. לסקירה פרטנית של היבטים משפטיים הנוגעים להליך הגיור ראו: מנחם פינקלשטיין, הגיור: הלכה ומעשה, רמת-גן תשנ"ד. למשמעותן בהקשר של זהות יהודית ראו: צבי זוהר ואבי שגיא, גיור וזהות יהודית: עיון ביסודות ההלכה, ירושלים תשנ"ה.

66. ראו: תשובת עמרם לבית-הדין (לעיל הערה 63), עמ' 1, 7-11. במסמך נוסף, נטול תאריך, כתב עמרם: 'כל המביט על גר או על גיורת כפחות ערך לעומת ישראל אזרח דעתו שוטנה מהשכל הישר',

כאמור, הטענה שיש כאן חילול השם עומדת בזיקה להיותה של רות גיורת, כלומר כאשר אדם נכבד עושה מעשה כשר מבחינה משפטית אך לא ראוי למעמדו החברתי, הבריות מרכלים על כך, ובעקבות זאת נגרם חילול השם. זהו, לטענת בית-הדין, המקרה הנדון. עמרם בלוי דחה טענה זו, וקבע, בתמצית, שאין לה אזכור בחיבור ההלכתי שולחן ערוך. זאת ועוד, 'ענין חלול השם נידון בעיקר לפי עצם המעשה ולא לפי מראית העין ורנון הבריות'.⁶⁷ מאז ואילך הוא נכנס לדיון בשורה של מקורות הלכתיים, ובהם הפסקה הנזכרת של הרמב"ם, אשר עליה הסתמך בית-הדין במסר שבעל פה אשר הועבר לעמרם, ודחה את טענת בית-הדין. ראשית, לדבריו, אלה שאינם דנים את חבריהם לכף זכות 'הנם בכלל עברניים שאינם מן המניין ואין רנונם נחשב ואין לחוש להם'. שנית, 'לא מצינו בשום מקום אשר ההלכה מחייבת לעבור על דברי תורה קטן או גדול (במקרה זה חובת היחס הראוי לגר), אם מפני אנסים, או חלול שבת מפני פקוח נפש, או הצלת אשה הטובעת בנהר וכדומה, שיהיה בזה ענין עם רנוני הבריות'. שלישי, מאחר שאין במעשה עצמו של נישואין עם גיורת 'שום זכר או שמץ של פגם' מבחינה הלכתית, אין להתחשב בעניין זה ב'רנונם של טועים מחוסרי ידיעה או הדנים לכף חוב'. רביעית, 'הרנונים אסורים ויש בזה משום עבירה על מצוות עשה', בייחוד בכל הקשור לגרים, שכן יש צו מקראי מפורש להעניק יחס שווה לגרים: 'פֶּאֶזְרַח מִמֶּם יִהְיֶה לְכֶם הַגֵּר הַגֵּר אֲתֶם וְאֶהְבֶּתְ לּוֹ כְּמוֹךָ' (ויקרא יט:לד).⁶⁸ לבסוף, עמרם תוהה 'איך יכלו הביד"צ [הבית-דין צדקן שליט"א] להגיע לפחד גדול כזה' מפני רכילויות שמחללות שם שמים, 'בשעה שלפנינו רשימה של גדולינו בכמה דורות מחולפים שנשאו גיורות ולא נזכר בשום מקום שיהי' לזה איזה שייכות עם חלול השם'. הוא תוהה לכן 'מה מצאו הביד"צ שלנו שליט"א לחלק בין מעשה גדולינו לשידוכי זה'.⁶⁹ למעט המקרה המפורסם של בועז ורות, שאזכירו מיד, לא ברור לאילו מקרים קביעה גורפת זו מכוונת.

בשעה שהתנהל דיון זה היתה רות בת 44, ועמרם – בן שבעים, ובית-הדין טען כי זהו פער גילים גדול מדי ואיננו ראוי. עמרם דחה זאת וציין: 'גם בין הגיורות שגדולינו נשאו היו כאלה שהיו צעירות מהם, ובוועז שנשא את רות הלא מפורש בחז"ל שהוא הי' בן שמונים והיא היתה בת ארבעים'. לדבריו, הדמיון בין שני המקרים איננו בפער הגילים הדומה בלבד, אלא גם בכך שבמקרה של בועז ורות אנו מוצאים 'אפילו את המרננים', כלומר את הרכלנים – תופעה שכאמור בית-הדין טען כי יש בה משום חילול השם, אולם 'בעז לא חש לכל זה לכל רנונים אלה ולקח אותה לו לאשה', ו'הרי לפנינו דברי קבלה מפורשים שאין לחוש לרנונים כאלה'. בהקבלה נוספת שיש בה משום עקיפה פרשנית כלפי בית-הדין של העדה החרדית ציין עמרם כי העם והזקנים אשר ישבו בשער העיר

כמו שזה מוגדר בפסוקי המקרא. ראו: 'הנני להודיע לכם', 'להסיר ממשול מדרך עמי', וכן ע' בלוי

לא' שפירא, י"ח בטבת, שלושתם באוסף בלוי, קופסה 2 תיק 6.

67. ראו: תשובת עמרם לבית-הדין (לעיל הערה 63), עמ' 1.

68. שם, עמ' 2-8.

69. שם, עמ' 14.

בימי בועז ורות, כלומר נכבדי הקהל ושופטיו, 'ידעו שאם יש שמץ חשש של חלול השם ח"ו עי"ז שבעז גדול הדור הזקן ישא גיורת מואבי' צעירה' וכי בעקבות זאת 'ליצני הדור ירננו', אולם רינונים פוטנציאליים אלה לא הביאו את נכבדי הקהל 'ללכת אחרי דעתם הטפשית והעבריינית של המרננים נגד התורה', אלא 'לאשר ולחזק' את נישואי בועז ורות 'בעדותם, באהדתם ובכרכתם' שניתנה לזוג בשער העיר; ועמרם חתם: 'זהו דרך התורה אשר על הזקנים לעשות'.⁷⁰

בשולי דיון זה על פער הגילים ראוי לציין שתי נקודות: האחת, ששני הצדדים אינם נדרשים להלכה המובאת בשולחן ערוך, ולפיה 'לא ישא בחור זקנה ולא זקן ילדה [מפני] שדבר זה גורם לזנות',⁷¹ כנראה מאחר שאין מדובר בילדה, מאחר שפרשנים ופוסקי הלכה מסייגים קביעה זו ואומרים כי אם הדבר נעשה בהסכמת הילדה, אזי אין הוא אסור ומאחר שאיסור זה מתייחס לגבר שעוד לא קיים את מצוות פרייה ורבייה, כלומר אין לו בנות ובנים, ואם יישא אישה זקנה או ילדה, לא יוכל לקיים מצווה זו.

הנקודה השנייה היא מעורבותו של הרב יונגרייז, אחד מדייני בית-הדין, בפרשה ובדיונים סביבה. כזכור, ככל הנראה הוצע שידוך בין יונגרייז ובין רות, ואז התברר שהיא התארסה עם עמרם. יונגרייז היה צעיר מעמרם בארבע שנים, כלומר גם במקרה זה מדובר בפער גילים גדול, ומשכך ובשל עמדתו הנחרצת בפרשת עמרם ורות – לא ברור כיצד הסכים מלכתחילה בעצמו להצעה להשתדך עם רות.⁷² מלבד זה, בהיותו 'נוגע בדבר', כלומר בעל נגיעה בנושא הנדון, שיש בה כביכול כדי לפסול אותו מלדון בו בלא פניות,⁷³ יש מקום לתהות אחר העובדה שהוא שימש אחד משלושת הדיינים בפרשה זו לכל אורכה.⁷⁴ עמרם דחה אפוא את שלוש הטענות שעל בסיסן תבע ממנו בית-הדין לבטל את התקשרותו עם רות, ואגב כך הוא העלה כמה טענות נוספות – לרוב בקיצור נמרץ. הטענה החזקה ביותר מבחינה משפטית-הלכתית היא העובדה שיש התקשרות מחייבת בין בני הזוג. לפי הפרשנות המקובלת בחוגי החרדים הקנאים, לטקס האירוסין הרשמי שנערך יש תוקף קנייני וחוזי.⁷⁵ לכן נדרשת עילה משפטית חזקה כדי לבטל התקשרות זו, ועילה

70. שם, עמ' 14-17.

71. ראו: יוסף קארו, שולחן ערוך, אבן העזר, סימן ב סעיף ט.

72. יש להדגיש כי סביר להניח שהשדכן לא היה מציע הצעה זו בלא הסכמתו של יונגרייז. אגב כך, העדות הנזכרת, שלפיה הוצע לרות להתחתן עם שלום אייזן, נראית סבירה הרבה יותר, שכן הוא היה מבוגר ממנה בשלוש שנים בלבד.

73. יצוין שהספרות ההלכתית הקלאסית אינה מתייחסת מפורשות למקרה כגון זה הנדון כאן. לתנאים ולעילות הפוסלות דיין מלדון ראו: קארו, שולחן ערוך, חושן משפט, סימנים ז, זג-לד. ראו גם: ברלין וזוין (עורכים), אנציקלופדיה תלמודית, א, עמ' קצג.

74. במכתב ששלח ירחמיאל דומב לעמרם, שתאריכו לא נתברר אך מתוכנו ברור כי נכתב לאחר האירועים, מתבטא דומב בחריפות נגד יונגרייז, בין השאר על היותו הדמות הדומיננטית בבית הדין בפרשה זו. ראו: 'צום העשירי שיהפך לששון', אוסף בלוי, קופסה 3 תיק 8.

75. כמסמך נוסף ללא תאריך, שכותרתו 'יש ענין גדול לשמוע להביד'צ שליט'א', הוא מרחיב בעניין זה ומציין שעל ביטול 'קנין יש בו חרם קדמונים וחרם הקהלות', שנחשבים חמורים בספרות

זו, לטענת עמרם, לא קיימת כאן. לדבריו, הדיינים 'לא ידעו שהענין הוא כבר לאחר מעשה שאני כבר עשיתי את השידוך בקנין כנ"ל', אלא שגם לאחר שהודיע להם על כך 'החזיקו ולא חזרו מפקודתם' כי לא יישא אותה לאישה.⁷⁶

זאת ועוד, ההלכה אוסרת על האישה 'להיות בלא אשה', והוא מחויב 'לישא אשה', ומדובר לפי דבריו הנזכרים באישה בעלת סגולות ואיכויות ייחודיות. יתר על כן, בשני מקומות התייחס עמרם ברמיזה להיותו עקר, כלומר שלזוג לא יהיו ילדים משותפים. בראשית דבריו הוא ציין: 'מתוך שלבי מהסס מענין שבגופי (כמו ששנים מחברי הבר"צ שליט"א יודעים מזה מכמה שנים קודם)', היסוסים שנישואיו עם רות היו פוטרים אותו מהם לו היה יכול להביא אתה ילדים לעולם.⁷⁷ בכך נדחית טענה אפשרית של הטלת פגם בייחוס המשפחתי של דורות עתידיים, ויש לזכור שהייחוס הוא נושא בעל חשיבות מכרעת בחברה החרדית בכלל, וחוגיה קנאיה אינם יוצאי דופן בהקשר זה.⁷⁸

אין בדינו תיעוד מלא של חילופי הדברים בין עמרם בלוי ובין דייני בית-הדין של העדה החרדית אשר התקיימו בחודשים הבאים, למעט כמה מכתבים וטיוטות של מכתבים שעמרם כתב לבית-הדין בקיץ 1965, כחודשיים לפני החתונה. ב-28 ביוני פנה אליהם עמרם, הסביר שכוונתו אינה לקנטר אלא 'להטות דעתם' לדעתו, והפציר בהם 'שידונו אותי לכף זכות ויסלחו'. עמרם שב והסביר כי בשל האיסורים ההלכתיים המעורבים בדבר, אין באפשרותו להיענות לתביעתם כי יימנע מלהינשא לרות. הוא מבין שמדובר במעשה 'לא שכיח ויכול להיות שהענין הוא כענין מוזר בעיני ההמונים', ואשר על כן היא הנותנת — ראוי שהדיינים 'יתנו הגושפנקא שלהם על זה כי טוב הדבר וכן ראוי להיות', בפרט שהכול יודעים כי מדובר ב'אשת חיל'. בכך 'ינוסו כל הצללים והכל על מקומו יבא בשלום כמו שצריך להיות עפ"י תו"ק [תורתנו הקדושה].'⁷⁹

הרבנית, וכן שבביטול מעין זה יש משום עברה על איסור מקראי של הונאת הגר ('וְגַר לֹא-תוֹנֶה', שמות כב:כ). ראו: אוסף בלוי. לייצוגים קדומים הרבה יותר של הנושא בספרות הרבנית ראו: שמחה עמנואל, 'ביטול שידוכין', בתוך: גרשון בקון, דניאל שפרבר ואהרן גימאני (עורכים), מחקרים בתולדות יהודי אשכנז: ספר יובל לכבוד יצחק (אריק) זימר, רמת-גן תשס"ח, עמ' 157-203.

76. ראו: תשובת עמרם לבית-הדין (לעיל הערה 63), עמ' 1.

77. שם, עמ' 1. ראו גם עמ' 6: 'בפרט לי שיש לי גם היסוסים כאשר הזכרתי ושיש לי יתרון בשידוך זה אפילו לעומת בת ישראל אורח כמוה'. לעומת זאת, רות מעידה כי הרתה לעמרם אולם הפילה את העובר לאחר כחודשיים. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 199. תודתי למר מאיר וונדר על שהפנה את תשומת לבי לכך. עדות זו מחזקת את התמיהה באשר למה שלכאורה התרחש מבחינה פיזיולוגית מאז נישואיו עם אשתו הראשונה, שביחוד כאמור הביאו לעולם עשרה ילדים. לפי סיפורים חרדיים עממיים, באחת ההפגנות הסוערות שהשתתף בהן עמרם הוא ספג בעיטה חזקה באשכיו, ובעקבות זאת נפגעה פוריותו, אולם עד כה לא נמצא לכך כל אישוש.

78. ראו למשל: אמנון לוי, החרדים, ירושלים 1988, עמ' 106-110. יצוין שבחוגים חסידיים במיוחד קיימת תפיסה שלפיה אף שאין כל ספק בנוגע להליך גיורם, נותרת תשתית בעייתית ביותר בייחוסם — מעין פגם גנטי שאינו בר תיקון ושהליך הגיור הפורמלי אינו מבטל את קיומו.

79. ראו: ע' בלוי לבית-הדין, כ"ח בסיוון תשכ"ה, אוסף בלוי, קופסה 2 תיק 6.

באותם ימים לא שקטה רות על שמריה. ב־1 ביולי היא כתבה ליואל טייטלבוים, האדמו"ר מסאטמר ומי שכיהן אז כמנהיגה של העדה החרדית (גאב"ד – גאון אב בית דין), מכתב ביידיש, שניסוחיה בו מעידים על כאבה הרב ועל תסכוליה. מדובר בימים הראשונים לביקורו המתוכנן מראש של טייטלבוים בישראל, אשר החל בסוף יוני 1965.⁸⁰ בין השאר היא ציינה שהשלום 'לא ניתן לרשעים', האשימה את הדיינים ב'צרות עין', והזכירה את מאמר התלמוד הבבלי, שלפיו 'כל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל'.⁸¹ במכתב שהעבירה רות לאשתו של טייטלבוים שבועיים לאחר מכן היא הלינה על גילויי השנאה כלפיה.⁸² מכתבים אלה הם שניים מכמה ששלחה רות לטייטלבוים בחודשים שלפני כן, ובהם פרסה את מסכת החוויות הקשות שהיא חווה ואת היחס המשפיל שהיא זוכה לו מצד אישים שונים בעדה החרדית, ובכללם כינויה 'חוצפדיקע שמוצדיקע גיורת' ('גיורת חצופה ומלוכלכת'). מלבד זה, במכתב שכתבה רות כנראה סמוך לכך לרב פנחס אפשטיין (1887–1969), ראש בית־הדין של העדה החרדית, היא הלינה על שהופצו פרטים שקריים בנוגע לאמה ולכך שיש לה בת מלבד בנה.⁸³

עמרם פתח את מכתבו לבית־הדין מ־15 באוגוסט – כשבועיים לפני החתונה – בדבר חשיבותו של מעשה הקניין שהתקיים בינו ובין רות. לדבריו, הוא איננו מסרב 'לקיים את דברי' בית־הדין, שכן 'בכתב החלטתם לא כתוב שאני מחויב או שאני צריך לבטל את הקניין אלא שאני יכול'. עמרם שב והבהיר את חששו מפני 'האסורים הנוראים הכרוכים בבטול קנין זה' וכן את שברון לבה של רות, אישה 'אשר זה כחמשה עשר שנה והיא מעוגנת שלא מצאה לה שידוך'. עיקר המכתב היה התנצלות על כך שקונטרס שכתב להגנתו, שלא לפרסום, 'מתוך אי זהירות מצדי יצאו כעשר קונטרסים מתחת ידי אשר עי"ז נתפרסם למרות רצוני'. בדיעבד הוא ציין: 'אין אני מוצא כל כך פשע בפרסום הקונטרס' מאחר שכל כולו מתמקד בטענתו שיש לקיים את הקניין.

עמרם נדרש במכתב זה גם להצעתו של טייטלבוים, אשר אשוב לעסוק בה בהמשך הדברים, ולפיה 'אלך למקום אחר ואעשה מה שלבי חפץ'. בכך 'כח' (כלומר סמכות / מעמד) הברדי"צ שליט"א לא יפגם' מזה 'והכאב ישקט לידי רבות בזיוני וחרפתי' בעקבות היציאה ל'גלות'. בהיותו מקיים את הוראתו של טייטלבוים, לא ראה עמרם שום תועלת בכך שבית־הדין יכריז עליו 'כעברין על דבריהם', אלא נזק לו ולבית־הדין, שכן 'לבד מה שיהרסו אותי ח"ו ויהיו אשמים על נפשי', הדבר 'לא יאמץ' את סמכותו של בית־הדין. עמרם

80. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 184–186. לידיעות על הביקור ראו בין השאר: יצחק שור, 'הרבי מסאטמר – מנהיגם של נטורי קרתא בא לארץ', על המשמר, 25.6.1965, עמ' 5; יצחק וייס, 'אלף חסידים קיבלו פני הרבי מסטמר', ידיעות אחרונות, 29.6.1965, עמ' 1; 'ארץ הקודש לובשת עוזה: רבבות מקבלים את פני רבינו מרא דארעא דישראל', משמרת חומתנו, ח' בתמוז תשכ"ה, עמ' 1, 4.

81. מסכת סנהדרין, דף ג עמוד ב.

82. ראו: ר' בלוי להגאון אדמור שליט"א, 'יום ה' פרשת חוקת' (= ב' ראש חודש תמוז), אוסף בלוי, קופסה 3 תיק 3; הנ"ל ל'סאטמער רבצין תח'', יום ד' פרשת פנחס (י"ד בתמוז), שם.

83. ראו: ר' בן דוד לפ' עפשטיין, 'יום ד' בשבוע פרשת קרח', אוסף בלוי, שם.

חתם בכך שהימנעות זו מהכרזה עליו כמי שמפר את פסק בית-הדין 'ישאירו לי מקום לקום לתחי', פתח של תקווה לאיחוי עתידי של הקרעים בין הנוגעים בדבר.⁸⁴ בעת שעמרם כתב מכתב זה הוא ידע על השמועה כי האדמו"ר מסטמור שליט"א נזף לחברי העדה מאד על סרוב לשמוע לעצתו שפסק'.⁸⁵

לא ידוע אם השיב בית-הדין לנסיונות אלה של עמרם לפייס אותו, ואם כן, כיצד, אולם ברור שהצדדים נותרו בסופו של דבר במבוי סתום. עמרם לא נסוג בו מהתחייבותו לשאת את רות, רות לא ויתרה על רצונה להינשא לעמרם, ולא פטרה אותו מהתחייבותו המשפטית-קניינית, ובית-הדין לא חזר בו מקביעתו. בכך לא תמה הפרשה, ולחתונה קדמו כמה שבועות של מגעים קדחתניים שונים, שנעשו בהם מאמצים שונים כדי להביא לביטולה. תחילתה של תקופה קצרה זו היא בכיקורו הנזכר של האדמו"ר מסטמור בישראל בקיץ 1965, ביקור שהיה ברור בו כי יצטרך בין השאר לתת את דעתו לפרשה טעונה זו מתוקף מעמדו כנשיא העדה החרדית.

ה. חום יולי-אוגוסט 1965 – התזזית בשבועות האחרונים לפני החתונה

בשל אופייה של הפרשה ובשל מעמדם של אלה המעורבים בה, היא היתה בטבעיות נושא לשיחות בחברה החרדית בכלל ובין חברי העדה החרדית בפרט. כך למשל דיווח מדור 'שיחות' בעיתון מעריב: 'אירוסי ר' עמרם בלוי והגירת הולידו "שלאגרים" בחצרות הישיבות' וכן שהפרשה היא נושא מרכזי ברכילות ברחוב החרדי.⁸⁶ עם זאת, כלפי חוץ ניכרה מבוכטה של החברה החרדית. בשבועות שלפני החתונה פורסמו בשניים מהעיתונים הלא חרדיים – ידיעות אחרונות ומעריב – דיווחים, תגובות וכתבות שוטפים על ההתפתחויות בפרשה זו, ואילו דבר ועל המשמר לא עסקו בה כלל, והארץ פרסם ידיעות וכתבות אחדות בלבד, אשר ממיקומן ומתוכנן ניכר שהפרשה לא הצדיקה לטעם עורכיו סיקור ומעקב רצופים. לא נתעכב על שונות זו, שאפשר להסביר אותה במיקום של עיתונים אלה במפה האידאולוגית של החברה בישראל באותם ימים ובסדר יומם שנגזר מכך. אשר לזירת היומונים בחברה הדתית, מעניין לציין שמראשית חודש אוגוסט עד לאחר החתונה לא פורסמה בהמודיע, היומון של אגודת-ישראל, ובהצפה, שופרה של הציונות הדתית, ולו ידיעה חדשותית אחת על הפרשה ועל המתרחש בה. את שתיקתו של המודיע יש לראות על רקע דפוסי תגובה קודמים של האורתודוקסיה ושל החסידות בעקבות פרשיות

84. ראו: ע' בלוי לבית הדין, י"ז באב תשכ"ה, אוסף בלוי, קופסה 2 תיק 6. לנוסח דומה של מכתב, שתאריכו כ"ז באב תשכ"ה, ראו: ישראל מאיר וויינטרויב, לימוד לדור (חלק ראשון): תשועה בישראל), לאנדאן תשל"ו, עמ' 44-44.

85. ראו: ד' סוקולובסקי לע' בלוי, י"ג באב תשכ"ה, קופסה 3 תיק 3.

86. ראו: 'שיחות מעריב', מעריב, 26.8.1965, עמ' 4.

מביכות לפי תפיסתן שפקדו אותן בעת החדשה,⁸⁷ ואילו התעלמותו של הצפה מהפרשה לא נתבררה. לעומת זאת, שתיקת בטאונה של נטורי קרתא, משמרת חומתנו, איננה מפתיעה. למען הסר ספק אדגיש ששאר החדשות המקומיות והבין-לאומיות המרכזיות מדווחות בכל העיתונים האמורים. כך בין השאר הגעתו לישראל של ד"ר רולף פאולס (1915-2002), שגרירה הראשון של מערב גרמניה, אירוע שהסעיר את דעת הקהל בארץ, דיוני בית-הדין העליון של מפא"י בעניין הוצאת אנשי רפ"י מהמפלגה, דיונים בעניין שינוי חוק לשון הרע, משבר בשלטון ביוון, פרישת סינגפור ממלזיה ומעורבות ארצות-הברית בווייטנאם. העיסוק התקשורתי בפרשה מוסבר בממדיה העסיסיים, ולא פחות מכך בעובדה שעמרם ורות היו מוכרים היטב בציבוריות היהודית בכלל ובזו שבישראל בפרט. כאמור, רות נחשפה בעקבות מעורבותה בפרשת חטיפת יוסל'ה, ואילו עמרם קנה לעצמו שם בהשתתפותו בהתמדה בהפגנות למיניהן מסוף שנות הארבעים. עם עמדתו האידאולוגית האנטי-ציונית הנחרצת והתנגדותו לסמלי השלטון הציוני, עמדות שמשכו את תשומת-לבה של החברה היהודית הסובבת, אשר היתה אז בעלת אתוס ציוני חזק ומלכוד, מסתבר שעמרם לא התעלם מהרשויות ומסמלי השלטון לחלוטין. כך למשל ב-9 ביולי 1958 הוא פנה לנציב בתי-הסוהר, ד"ר צבי חרמון (1912-1996), בקובלנה שפרטיה לא נתבררו, למעט העובדה שהיא קשורה 'בענייני צניעות'. חרמון, שעוד לא ידע כי אלו השבועות האחרונים לו בתפקידו, השיב לעמרם יום לאחר מכן במכתב קצר ופורמלי: 'לקחתי את דבריך לתשומת לבי המלאה'. מסמיכות התאריכים ומהעובדה שהמכתב נמסר 'באמצעות מנהל תחנת המיון', ייתכן כי מדובר במכתב אשר כתב עמרם באחת הפעמים הרבות שנעצר בעקבות השתתפותו בהפגנות.⁸⁸

ביתו של עמרם היה פתוח בפני קבוצות שונות שביקשו להיפגש עמו, להיחשף לדעותיו, להבינו ומסתמא גם להתעמת אתן, ואנשים מן השורה שלחו לו מכתבים בעקבות דברים שאמר או שיוחסו לו בתקשורת. כך למשל בשלהי יוני 1957 התארח קבוצה מ'ברית סטודנטים דתיים "יבנה"' בשבת בביתו של עמרם. במכתב ששלח לו עמנואל בן-נאה מארגון זה ימים אחדים לאחר מכן, הוא הודה 'על קבלת הפנים הנאה ועל הארוח בכללותו', אשר לדבריו היו לרבים מהמשתתפים 'חוויה חשובה שנתנה חומר למחשבה'. ביוני 1961 פנה נציג של חברת 'טרייסר טורס' לעמרם, וביקשו להיפגש עם שתי קבוצות מטעם 'ישיבה אוניברסיטה' (Yeshiva University) בניו-יורק, האחת של תלמידי תיכון, והאחרת של סטודנטים, אשר יבואו בקיץ לסמינר בישראל.⁸⁹

87. ראו: דוד אסף, נאחו בסבך: פרקי משבר ומבוכה בתולדות החסידות, ירושלים תשס"ו.

88. ראו: צ' חרמון לע' בלוי, 10.7.1958, אוסף בלוי, קופסה 3 תיק 2. שלושה שבועות לאחר מכן פרץ מרד אסירים בכלא שאטא, ובעקבותיו הודח חרמון מתפקידו.

89. ראו: ע' בן-נאה לע' בלוי, 4.7.1957, שם; נ' שורץ לע' בלוי, 26.6.1961, שם. ראו גם: ד' וינשטוק לע' בלוי, ללא תאריך, שם. וינשטוק, תלמיד תיכון בכפר ויתקין, מעיד על עצמו שהוא 'נמנה על אוהדיכם', ומשכך הטיל עליו המורה להכין 'הרצאה על תולדות העדה, מיסדה, פעולותיה' ועוד, ומבקש את עזרת עמרם בקבלת מידע.

תופעה זו המשיכה להתקיים גם מאז נישואיו של עמרם לרות עד פטירתו, והוא לא נמנע אף מלהיפגש עם היילי צה"ל – מסמלי השלטון הציוני. לדוגמה, ממכתב תודה שנשלח אליו עולה כי בקיץ 1966 הוא נפגש עם קבוצת חניכי בית-הספר הבינ-זרועי לפיקוד ולמטה. הכותב, סגן אלוף לונץ, היה בטוח 'שהחניכים יצאו משיחה זו כאשר ידיעתם את נקודת ההשקפה של הישוב הישן עמוקה יותר', וחתם בהתנצלות על שדבר קיומה פורסם באחד העיתונים, אף שציין: 'פרסום זה לא יצא מאתנו'.⁹⁰ סמוך לפני יום העצמאות 1973 כתב אליהו קנר מירושלים מכתב לעמרם בעקבות הכרזתו של עמרם 'בפומבי ש"ציוני אינו יהודי"', דברים 'שגרמו לי צער רב'. לאחר שהוכיח הכותב את בלוי על דבריו, הוא הדגיש: '[הדברים] פגעו בי קשות, עלבו בי, ויש לדעתי בהם לשון הרע ודיבה מהגרועים והטמאים ביותר'. לא זו בלבד אלא שקנר הצהיר כי הוא אינו סולח, והזכיר לעמרם: 'אין יום הכיפורים ותשובה מכפרים אלא אם כן יבקש סליחה ממני ויפייסני בפני שלושה'.⁹¹ אין זה מפתיע אפוא שהיו תגובות למתרחש גם מחוץ לגבולותיה של החברה החרדית. כך למשל הודעה נטולת תאריך שנמסרה לעיתונות מטעם 'האגודה למען גרי צדק, נדחי ישראל והפצת אהבת ישראל בין העמים'. יושב-ראש האגודה, ד"ר ישראל בן-זאב, סיפר: 'הגיע לידנו פסק של בית-הדין של העדה החרדית במאה שערים הגזור על ר' עמרם בלוי שנתאלמן אשתקד לבטל "קבלת קנין וארוסיו כדת וכדין" עם הגיורת רות בן-דוד הגיורת המפורסמת במאורע "יוסל'ה" שומכר'. בן-זאב הסביר שבלוי 'התקשר מרצונו השלם עם הגיורת וערך עמה טכס "קבלת קנין וארוסין" בנוכחות עדים נכבדים', וציטט דברים נרגשים של עמרם על אישיותה ועל זכויותיה הרבות של רות, ועל כך שהיא 'מיועדת [לן] כהשגחה מיוחדת מן השמים'.

לדבריו, רות 'איננה מסכימה לבטול האירוסין הנ"ל ורואה בהתערבות בית-הדין הנ"ל פגיעה חמורה בזכויותיה החברתיות והדתיות במדינת ישראל',⁹² ומשכך מחה בן-זאב 'נמרצות על שפיכות דמה של גיורת כפרהסיא'. זאת ועוד, הוא פנה 'לדעת הצבור הרחב להתקומם נגד הפשע המשוע הזו', ודרש משר הדתות, ד"ר זרח ורהפטיג (1906-2002), להתערב באמצעות הגשת תביעה נגד בית-הדין של העדה החרדית בבית-הדין הגדול לערעורים של הרבנות הראשית – דרישה המעידה על חוסר הבנה מוחלט של טיב היחסים בין העדה החרדית ובין מוסדות המדינה בכלל והרבנות הראשית בפרט. אם לא יעשה כן ורהפטיג, התריע בן-זאב, 'נאלץ להביא את תלונתנו לפני בג"ץ כי לא יקום ולא יהיה עוות דין ופגיעה בזכויות האדם נגד גרים במדינת ישראל'.⁹³

90. ראו: א' לונץ לע' בלוי, 1.6.1966, שם.

91. ראו: א' קנר לע' בלוי, ד' באייר תשל"ג, שם. ראו גם: י' בן-חיים לע' בלוי, כ"ה באלול תשל"ג, שם.

92. בשל מחויבותה של רות לאידאולוגיה האנטי-ציונית, אמירה זו בדבר זכויותיה במדינת ישראל תמוהה.

93. אוסף בלוי, קופסה 3 תיק 3.

אירועים והתפתחויות שונים התרחשו בשבועות האחרונים שלפני החתונה, וידיעות אחרונות ומעריב דיווחו עליהם כאמור באינטנסיביות ובהבלטה גוברת – להבדיל משתיקתם הנזכרת של המודיע ושל עיתונים נוספים. הבלטה זו ניכרת בכמות המאמרים ובכך שבתקופה זו עלה מספרן של הידיעות והכתבות שפורסמו בעמוד או בעמודים הראשונים. ככלל, נראה שהכותבים צידדו בעמדם ורות והזדהו עם סבלם בעקבות האירועים, ובכך הם מצטרפים במוכן מסוים לעדותה של רות, שלפיה היא נתקלה בתגובות של תמיכה מאנשים לא חרדים.⁹⁴ בכמה כתבות אף ניכר כי המידע התקבל ממקורביהם של עמרם ורות. כך למשל כתבתו של חיים מס, שמתבססת לא מעט על מידע המצוטט מפי בן-זאב, אשר הוא ציין בה את התמיכה שבלוי זוכה לה מחוגים חילוניים ואף משלום בן-חורין, 'מראשי בית-הכנסת הריפורמי הירושלמי', וחותמת באמירה שתתבהר בהמשך הדברים ולפיה עבור עמרם בלוי 'הפכה השאלה מזמן משיקול בדיני אישות לשיקול בדיני יוקרה'.⁹⁵ כאן המקום להבהיר שלא כל הפרטים שדווח עליהם מדויקים, אף שרובם נכונים, כמו שעולה מהצלבת מקורות המידע. מלבד היות המידע התוך-חרדי המתועד בנוגע לרצף האירועים בשבועות ההם מועט, חשובה לא פחות היא התהודה התקשורתית שהיתה למתרחש.

העיסוק העיתונאי בפרשה החל חודש וחצי בערך לפני החתונה, בכתבה שפורסמה באמצע יולי במעריב, ובה מידע על הינדה, אשתו הראשונה של בלוי, שתפרה קפְטָנים (חלוקים שלובשים גברים חסידיים) לפרנסת המשפחה, על רות ועל הרב אפשטיין שנישא לשלוש נשים בחייו וגירשן. מלבד זה, הכותב, שכנראה הוזהר במידע שמקורו במקורביו של בלוי, דיווח כי הרב טייטלבוים הציע לרות '25 אלף ל"י, כדי שתוותר על הנישואין', אך היא 'דחתה בתוקף פיצויים אלה'. מעורבותו של טייטלבוים נתבקשה ממעמדו כמנהיגה של העדה החרדית, והעובדה שהוא הכיר את רות ואת עמרם עוד לפני כן היתה לעזר. כך או אחרת, זהו דיווח ראשון מהשבועות שלפני החתונה, המלמד על מגעים אשר תכליתם להניא את רות ואת עמרם מלהינשא זה לזה.⁹⁶

לדברי רות, ב-8 באוגוסט אחר הצהריים, היום שחל בו צום תשעה באב באותה שנה, עבר עמרם לבני-ברק.⁹⁷ אולם כפי הנראה רות לא דייקה, שכן מפשקוויל שהופץ בירושלים בזמן אמת, שחלק מניסוחיו דומים לאלה של מודעות אבל חרדיות, עולה שעמרם עזב את העיר 'במוצאי שבת פ' מטות אור לכ"ה בתמוז תשכ"ה באישון לילה', כלומר ב-24 ביולי.⁹⁸ ייתכן שרות קישרה בתודעתה את מעברו של עמרם לבני-ברק לחורבן בית-המקדש, כפי

94. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 185.

95. ראו: מס, 'בפעם הראשונה בחייו זכה עמרם בלוי בתמיכתם... החילוניים' (לעיל הערה 51), עמ' 5, 19.

96. ראו: ב' יהושע, 'ר' עמרם לא נסוג מהשידוך לגיורת', מעריב, 14.7.1965, עמ' 18.

97. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 187-188.

98. ראו: אוסף בלוי, קופסה 3 תיק 8.

שהסופר שמואל יוסף עגנון (1882-1970) טען מסיבותיו הוא שנולד בתשעה באב, אף שלא כך היה.⁹⁹

על כל פנים, עמרם התגורר תחילה בביתה של משפחת בנדיקט, שאביה היה בעל בית-חרושת לצבעים, וזמן קצר לאחר מכן הוא שכר בעזרת בני משפחתו דירת שלושה חדרים מרוהטת בעיר.¹⁰⁰ יש מידה של סמליות בכך שדירה זו היתה ברחוב על שם אחיו משה בלוי, שכזכור, הוא ניתק אתו את יחסיו ב-1940. שלושה חודשים לאחר מכן נשאל עמרם מדוע בחר בבני-ברק דווקא כמקום מושבו, האם מפני שזו עיר דתית? וכך השיב:

לפי הוראת הרב (ר' יואליש) עברתי מירושלים למקום שאין סמכות לבית-הדין של 'העדה' (החרדית). אין שום סיבה מיוחדת למה באתי דווקא לבני-ברק. הרבר היה במוצאי שבת, בשעה מאוחרת. נסעתי ובאתי לעיר זאת משום שכאן היה מקום שיכולתי לבא.¹⁰¹

לעומת זאת, במכתב ששלח לטייטלבוים בקיץ 1966 הוא ציין שעבר לבני-ברק מאחר ש'היא העיר הנבחרת ואפשר היחידה עבור יהודי כמוני שאוכל להתיישב בתוכה', שכן 'אין נכשלים להפגש בה [בחילולי שבת בפרהסיה' או ב'תעלולי פריצות נשפי תערבת ומועדוני לילה', ואפשר להשיג בה 'מאכלים ומצרכים בהכשר כפרט בשנת השמיטה'. עם זאת, קשה היה לו להתרגל לחיים בבני-ברק, מאחר ש'החם לה, ליהודי שכל ימיו חי בירושלם ת"ו [תיבנה ותכונן] כמעט שאינו מוצא שם אויר לנשימה שהסבל מזה עד אין חקר'. יתר-על-כן, 'בני ברק מיסודה וכל המבנה שלה הוא מהופך מכל יסודות היהדות שחייתי בהם כל ימי חיי', ו'כל שוחטי העיר הנם פקידי העירי' של בני-ברק הכופרת ומורדת בר' ולכן כל עובדיה הם בגדר 'רשעים' ואין לסמוך על שחיטתם.¹⁰²

99. ראו: דן לאור, חיי עגנון: ביוגרפיה, ירושלים ותל-אביב תשנ"ח, עמ' 19-20.
100. ראו: יהושע ביצור, 'רות בן-דוד מתכוננת לחופה: "בעזרת השם נחיה חיים מאושרים"', מעריב, 24.8.1965, עמ' 5, 19; הנ"ל, 'רק בני משפחה ישתתפו בחתונת ר' עמרם ביום ד', שם, 25.8.1965, עמ' 1; ברש, 'מאה שערים — בעד ונגד' (לעיל הערה 60). בראש השנה שחל שלושה שבועות בערך לאחר החתונה התפללו רות ועמרם בבית משפחת בנדיקט. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 192. עמרם היה מיודד עם משפחה זו משנים עברו, ובין השאר הוזמן לבר המצווה של אחד מבניה — אליעזר שלמה, שהתקיימה בבני-ברק באדר תשט"ז. ההזמנה שמורה באוסף בלוי.
101. ראו: לוי-יצחק הירושלמי, "המנהיג הגולה" של "נטורי קרתא": "השתתפות בבחירות, כמוה כמרידה במלכות שמים!", מעריב, 1.11.1965, עמ' 11. אשר לתחום השיפוט של בית-הדין ראו גם: בקשי-דורון, 'הרבי מסטמר מאיים לפרוש אם החרדים לא יניחו לעמרם בלוי' (לעיל הערה 51), עמ' 1. השו: וויינטרויב, לימוד לדור, א, עמ' 41, הטוען שההצעה לעזוב את ירושלים באה לראשונה מעמרם.
102. ראו: ע' בלוי ל' טייטלבוים, ר"ח תמוז תשכ"ו, אוסף בלוי, קופסה 2 תיק 6. וראו עוד: וויינטרויב, לימוד לדור, עמ' 45.

כמה מחסידיו של עמרם לא חשבו מלכתחילה, אם כי מסיבות אחרות, שבני-ברק היא מקום ראוי לעמרם להתגורר בו. כך למשל במכתב לדוב סוקולובסקי, מקורבם של עמרם ורות, מקיץ 1965, ציין אליהו ויינשטיין, איש נטורי קרתא מניו-יורק, מתומכיו של עמרם ומי שהפיץ שורה של מכתבים גלויים נגד מתנגדיו בעדה החרדית: 'איני חושב שבני-ברק הוא [כך במקור] מקומו של ר' עמרם, שכן זוהי 'עיר ציונית דתית'. אמנם 'יש בה גם יהודים כשרים רבים אבל מנהיגי העיר כלם ציונים מובהקים'. מי שחפץ בטובתו של עמרם 'צריך לייעץ לו לנסוע לחו"ל, לאנגליה או לאמריקה ולא לירושלים או מקום אחר בארץ', שהוא ורות יהיו חשופים בו, לדבריו, לפגיעתם של 'חסידים הבית דין של אפשטיין'. בעקבות זאת תיכנן שמירה של המשטרה הציונית, שעמרם לא רצה ליהנות ממנה.¹⁰³ כך או אחרת, עמרם עזב את ירושלים, ואילו רות המשיכה להתגורר בה, באזור שהחרדים הקנאים מתגוררים, עד סוף חודש אוגוסט, מצב מתוח ומורכב מאוד מבחינתה, ושקעה בהכנות לחתונה.

עם התעוררות הדיון התקשורתי בפרשה, ובמרכזו ההבנה שהחתונה תתקיים בקרוב, מתגלה הספקנות בקרב קולות המצוטטים מתוך העדה החרדית, ומכמה מהם עולה שאין שום סיכוי כי כך יקרה. כך למשל בכתבה שפורסמה ב-11 באוגוסט הובא ציטוט מדברי רות: 'אינני יודעת מתי אנשא לר' עמרם בלוי. הדבר עשוי להיות מחר, מחרתיים או אף פעם'. זאת ועוד, הגברת בנדיקט, שבבית משפחתה התגורר כזכור עמרם בשלב ההוא, הכחישה ידיעה 'שפורסמה אתמול באחד העיתונים, לפיה עומר ר' עמרם בלוי לשאת ב-19 לאוגוסט את הגיורת רות בן-דוד'. לדבריה, 'טקס הנישואין לא ייערך החודש ואף לא בחודש הבא'.¹⁰⁴ כך חשבה רות וכך חשבו אחרים, כפי שנראה מיד, אך לא כך חשב דוב סוקולובסקי. יומיים לפני כן כתב הלה לעמרם שרצונו לפגשו 'בענין סדור הנישואין למז'ט [למזל טוב] בהקדם גמור'. מדובר לדבריו במצווה חשובה ולכן אין 'לדחות [עד] לאחר החגים חלילה'.¹⁰⁵

ב-15 באוגוסט, היום שכזכור שיגר בו עמרם לבית-הדין מכתב בעל נימה פייסנית, דיווח יהושע ביצור כי לא ישתתף בכר המצווה של אחד מנכדיו מאחר שהוא לא יבוא לירושלים 'כל עוד בית-הדין של העדה החרדית עומד בסירובו להתיר את נישואיו עם הגיורת רות בן-דוד'. לדברי ביצור, זיסל ברגמן, אחותו של עמרם, המתגוררת באוהיו שבאמריקה, הגיעה כדי לשדלו שלא יישא את רות לאישה. ביצור ציטט את 'חוגי העדה החרדית', שהעריכו 'כי ר' עמרם לא ישא בימים הקרובים את הגיורת, אלא יצפה להמשך ההתפתחות', ויש לשער כי כוונתו היתה למגעים שהתקיימו אז בניסיון לפתור את המהומה והמבוכה שהתעוררו.¹⁰⁶

103. ראו: א' ויינשטיין לד' סוקולובסקי, יום שני פ' [פרשת] כי תבוא, אוסף בלוי, קופסה 2 תיק 4.

104. ראו: 'הגיורת מחכה ל"קול דודי"', ידיעות אחרונות, 11.8.1965, עמ' 1.

105. ראו: ד' סוקולובסקי לע' בלוי, י"א באב תשכ"ה, אוסף בלוי, קופסה 3 תיק 3.

106. ראו: יהושע ביצור, 'ר' עמרם בלוי ייעדר מחגיגת כר-מצווה של נכדו, מעריב, 15.8.1965, עמ' 20. השוו: מנחם ברש, 'הגיורת ועמרם בלוי ממשיכים בהכנות לחתונה', ידיעות אחרונות,

שלושה ימים לאחר מכן, ב־18 בחודש, שב ביצור ודיווח על המתח שהעדה החרדית נתונה בו, שכן אלה הנאמנים לעמרם 'מוכנים' לדבריו 'לפלג את העדה החרדית'. בכתבה היו התייחסות לנסיונות לשכנע את רות שלא להינשא לעמרם, לכך שעמרם ישתתף בחתונה של משה מינצברג, אחד מנכדיו, אשר תתקיים בירושלים – אף שכזכור הוא לא היה מוכן לבוא לבר המצווה של נכד אחר, ודיווח שלפיו מתגלים סדקים בעמדת דייני בית-הדין של העדה החרדית. הרב אפשטיין נראה כמי שמתרכז בעמדתו, אולם יונגרייז – שכזכור, רצה כביכול לשאת את רות – ורייזמן עוד התנגדו בתוקף לחתונה.¹⁰⁷ באותו יום דיווח ידיעות אחרונות: 'רות בן-דוד נראתה אתמול לראשונה כשהיא גורבת גרבים שחורות והשלימה את לבושה לפי "האופנה האחרונה" של נשי "נטורי קרתא"', והערכה 'שהדבר קשור בהתקרבות מועד הנישואין'.¹⁰⁸ כזכור, קוד הלבוש היה אחד התנאים בטקס האירוסין הרשמי שקיימו בני הזוג.¹⁰⁹

אף ששינוי הלבוש העיד כביכול שהחתונה קרובה, דיווח מנחם ברש באותו גיליון: 'רבי עמרם עצמו והגיורת טרם החליטו אף הם, אם כי יש טוענים שרבי עמרם כבר החליט לקיים את החתונה בשקט ובצינעה, באחד הימים שלאחר חג-הסוכות'. לדבריו, מסתבר כי תומכים של עמרם פנו לטייטלבוים שיבטל את פסק בית-הדין האוסר את נישואיו עם רות.¹¹⁰ ארבעה ימים לאחר מכן, ב־22 באוגוסט, עוד נראה שמועד החתונה אינו כה קרוב. ברש הביא את הערכת 'תומכיו' של בלוי, שלפיה 'לפני סוף תשרי לא יתרחש מאומה'.¹¹¹ אלא שבאותם ימים בדיוק נרקם בחשאי תאריך החתונה, כפי שעולה ממכתבו של סוקולובסקי לעמרם מ־20 באוגוסט. סוקולובסקי מצייין ש'כבר בררנו ענין הנישואין ובעז"ה [ובעזרת השם] מהתחלת אלול תהי' [רות] טהורה ואם כי היא רוצה להחמיר על עצמה עד יום ג' או ד' אלול'.¹¹²

במקביל לכך התלהטו הרוחות בקרב נטורי קרתא. ב־20 באוגוסט פורסם פשקוויל – כתב פלסתר – חריף ועוקצני בכמה ממחוזותיה החרדיים של ירושלים, נגד יוסף שיינברגר

1965.8.22, עמ' 20, המציין שאחותו של עמרם לא מתנגדת כלל לשידוך. אשר לבר המצווה, הוא אכן נעדר מהאירוע. ראו: מנחם ברש, 'במשפחת בלוי מתכוננים לחתונת... הנכד', ידיעות אחרונות, 1965.8.18, עמ' 9.

107. ראו: יהושע ביצור, 'נאמני ר' עמרם מוכנים לפלג את העדה החרדית', מעריב, 1965.8.18, עמ' 1. בסופו של דבר לא השתתף בלוי בחתונה. ראו: מנחם ברש, 'ר' עמרם והגיורת יחישו נישואיהם', ידיעות אחרונות, 1965.8.23, עמ' 20; הנ"ל, 'צער נמסך בחתונת נכדו של ר' עמרם בלוי בירושלים', שם, 1965.8.24, עמ' 19; 'ר' עמרם בלוי לא השתתף בחתונת נכדו', הארץ, 1965.8.26, עמ' 9.

108. ראו: 'האדמו"ר מסטמיר: אני בשווייץ ולבי במזרח', ידיעות אחרונות, 1965.8.18, עמ' 19.

109. קרוב לעשרים שנה לאחר מכן צוין בכתבה עיתונאית: 'לבושה של רות בלוי כלבוש נשות נטורי קרתא, בהבדל אחד: צבעי בגדיה בהירים'. ראו: יוסף צוריאלי, 'לרות בלוי "דלת פתוחה" אצל ערפאת', מעריב, 1980.7.28, עמ' 19.

110. ראו: ברש, 'במשפחת בלוי מתכוננים לחתונת... הנכד' (לעיל הערה 106), עמ' 9.

111. ראו: הנ"ל, 'הגיורת ועמרם בלוי ממשיכים בהכנות לחתונה' (לעיל הערה 106).

112. ראו: ד' סוקולובסקי לע' בלוי, 'יד באב תשכ"ה, אוסף בלוי, קופסה 3 תיק 3.

(1920-2007), מזכיר בית-הדין של העדה החרדית וקרוב משפחה של עמרם, בטענה שהלה רוּדף את רות, ובמשתמע – גם את עמרם. הפשקוויל נוסח כהחלטה שהתקבלה ב'יום שלישי אוגוסט 20 שנת 1495 בספרד וולנסיה' בידי 'דון יוסף שיימברגר, חשמן ואינקוויזיטור עליון של האינקוויזיציה הקדושה בספרד', נגד 'רות בת דוד', שעוונה הוא 'כפירה בנצרות'. העונש, לדברי הכותב האלמוני, הוא תביעה לקיום 'טכס' אוטו דה פה" ביחד עם עוד הרבה כופרים להשרף בלהבות חיים באמצע העיר לעיני רבבות בני-אדם'. על אף הסימפטיה בעלת הנימה הסרקסטית 'לאנשים הגונים וישרים שעוד מחזיקים בדת הישנה מטעמים שנולדו יהודים ואף פעם לא נטבלו לנצרות', הכותב מבקר בצניניות את התנהגותם ה'טובה ונימוסית' של אלה 'בנדון רות בת דוד', שאמנם מסרבים 'לשרוף את הכופרת חיה באמצע שוק מאה-שערים אבל הטריפו אותה לבוא בקהלם, ולא רוצים לקבל את הכופרת הזאת בתוך עמם'.¹¹³ למעורבותו של שיימברגר בפרשה אדרש בהמשך הדברים, וכעת אשוב לדיווחים בעיתונות.

מ-23 באוגוסט חל שינוי בנימת הדיווחים; אלה עברו להתייחס לחתונה כאל אירוע שיתרחש בימים הקרובים. למסקנה זו הגיע יהושע ביצור בעקבות כמה התפתחויות, ובהן פגישות בין יהודה אריה ליב וייספיש, חברו של בלוי עוד מימי הקמתה של אגודת 'חברת החיים' בשנות השלושים, ובין יוסף שיימברגר בניסיון למצוא מוצא מהסבך. זאת ועוד, מסתבר שטייטלבוים דרש, באמצעות הגבאי שלו, 'לדחות את הנישואין לפחות למשך שישה חדשים, מתוך תקווה שתוך תקופה זו "יתפכח" ר' עמרם מאהבתו לגיורת'. גם עדותו על התמורה בסגנון הלבוש של רות, שהוא קשר אותו להוראה של עמרם, עדות שהגיעה באיחור של כמה ימים, הצטרפה להרגשה כי החתונה קרובה מתמיד: 'ר' עמרם שלח לגיורת הוראה להתלבש כבר כדרך הנשים במאה שערים לקראת חתונתם הקרובה, ואתמול החלה ללבוש מטפחת ראש המסתירה את שערות ראשה, חצאית שחורה ארוכה, גרבי צמר שחורים וחולצה בעלת שרוולים ארוכים'.¹¹⁴ כאן המקום לציין שההליכה בלבוש זה במאה שערים כנראה הביכה את רות,¹¹⁵ והיא סיפרה כי בעת שהלכה ברחובות לענייניה נעצו בה עוברי אורח מבטים.¹¹⁶ כך או אחרת, גם כתב ידיעות אחרונות ציין באותו יום: 'ייתכן שחתונתו של ר' עמרם בלוי עם הגיורת רות בן-דוד תיערך עוד השבוע'.¹¹⁷ יום לאחר מכן, ב-24 באוגוסט, הביא ביצור את רשמיו משיחה שקיים עם רות, ויזכיר משך את תשומת-לבו: 'אין ספק', הוא כתב, 'רות בן-דוד היא ממש אשה יפה, לפי כל

113. ראו: אוסף בלוי, קופסה 3 תיק 3.

114. ראו: יהושע ביצור, 'נישואי ר' עמרם והגיורת תוך שבועיים בכני ברק', מעריב, 23.8.1965, עמ' 20. לדיווח באיחור של שלושה ימים, המציין כי רות נראתה 'לבושה בבגדים דומים לאלה' שלבשה 'מרת היגדה, אשתו המנוחה של ר' עמרם', ראו: 'ר' עמרם בלוי לא השתתף בחתונת נכדו' (לעיל הערה 107).

115. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 188.

116. ראו: חיים מס, 'הגיורת מאשרת: אי"ה אנשא ביום ד' לר' עמרם', ידיעות אחרונות, 25.8.1965, עמ' 20. לתיאור ציורי של ארון הבגדים שלה ותכולתו ראו: שם, עמ' 1, 20.

117. ראו: ברש, 'ר' עמרם והגיורת יחישו נישואיהם' (לעיל הערה 107), עמ' 20.

הגדרה מקובלת'. בכתבה זו שבה ועלתה הצעתו של טייטלבוים, שהחתונה תירחה בשישה חודשים, הצעה שדחה עמרם, והתווסף עוד רסיס מידע, שלפיו בניו של עמרם, אשר התנגדו בשלבים קודמים של הפרשה לחתונה, אינם מתערבים במתרחש, ומשאירים את ההחלטה לאביהם. בדיעה נוספת שפורסמה באותו גיליון צוין ש'רות בן-דוד "רומזת" על בואה לבני-ברק', כלומר מועד החתונה קרב.¹¹⁸ בפועל, רות עברה לבני-ברק ימים אחדים לאחר מכן, שלושה ימים לפני החתונה.¹¹⁹ באותו יום פורסמה ידיעה על ספר אוטוביוגרפי שכתבה רות והיא נמנעת מלפרסם אותו, על אף התעניינותם של כמה מוציאים לאור בו, שכן היא ממתינה להסכמתו של עמרם לכך, והשניים ידונו בדבר רק לאחר חתונתם.¹²⁰ מהיום שלמחרת התמקד יהושע ביצור יותר ויותר בהכנות לחופה. כך למשל בעמודו הראשון של מעריב באותו יום הוא סיפר שהוזמנו שני ק"ג של שום, 'בכדי לקיים את המנהג, שהחתן ומלווייו שמים שום בקפטנים שלהם, בעת החופה, כסגולה מפני "עין הרע"'.¹²¹ בעמודו הראשון של גליון יום המחרת, 26 באוגוסט, הוא דיווח על ספרה העתידי של רות, ובעיקר על כך שבכוונת רות ועמרם 'לקיים את טקס הנישואין באורח פתאומי, ללא כל הודעה מוקדמת' בשל פחדם מפני הפגנות וגילויי אלימות מצד קנאים מהעדה החרדית, שמטרתם לשבש את החופה.¹²² רף המתח בעדה החרדית עלה באותו יום, כמו שעולה מדיווחו של מנחם ברש, ולפיו מצרים את רגליו של אהרן קצנלנבויגן, כאמור חבר ותיק של בלוי ושותף לדרכו זה עשרות שנים, ומי שתמך ברצונו לשאת את רות לאישה, אשר הואשם במתרחש בין השאר כדי לתפוס את מקומו של חברו בהנהגת נטורי קרתא. לדברי ברש, קצנלנבויגן גורש מבית-הכנסת שבבתי אונגריין בידי אחד מאחיניו של בלוי.¹²³ למחרת דווח כי קצנלנבויגן עזב את ירושלים ועבר להתגורר זמנית באשקלון, 'בגלל לחצים שהופעלו עליו על ידי מתנגדי ר' עמרם'.¹²⁴

118. ראו: ביצור, 'רות בן-דוד מתכוננת לחופה' (לעיל הערה 100); 'רות בן-דוד "רומזת" על בואה לבני ברק', מעריב, 24.8.1965, עמ' 19. ראו גם: מנחם ברש, 'הגיורת מדרבנת את ר' עמרם בלוי שיחיש כלולותיהם', ידיעות אחרונות, 24.8.1965, עמ' 1; 'נישואי עמרם בלוי בשבוע הבא?', הארץ, 24.8.1965, עמ' 3. עוד על ההתנגדות של ילדיו של עמרם לחתונה ולהסרתה של ההתנגדות ראו: מנחם ברש, 'לא איש כר' עמרם יקה גיורת לאשה', ידיעות אחרונות, 31.8.1965, עמ' 5; בלויא, שומרי העיר, עמ' 181-182; ר' בלוי לי' טייטלבוים, כ"ה בטבת (תשכ"ח כנראה), אוסף בלוי, קופסה 3 תיק 3.

119. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 188.

120. ראו: יהושע ביצור, 'הגיורת רות בן-דוד כתבה ספר – "דרכי אל היהדות"', מעריב, 24.8.1965, עמ' 1.
121. ראו: ביצור, 'רק בני משפחה ישתתפו בחתונת ר' עמרם ביום ר' (לעיל הערה 100).

122. ראו: הנ"ל, 'הגיורת רות בן-דוד מביעה בספרה דעות "נטורי קרתא" על המדינה', מעריב, 26.8.1965, עמ' 1. לדיווח דומה באותו יום ראו: מנחם ברש, 'נישואי בלוי מיבצע סודי', ידיעות אחרונות, 26.8.1965, עמ' 1.

123. ראו: מנחם ברש, 'חבר החרם מרחפת על ר' עמרם', ידיעות אחרונות, 26.8.1965, עמ' 3.

124. ראו: יהושע ביצור, 'בנה של הגיורת: אמי שואפת לחיי משפחה ולא תעסוק בענייני ציבור', מעריב, 27.8.1965, עמ' 1. מסיבות שהשיבותן לא נתבררה, כתב אחר מדווח באותו גיליון על כך שעמרם

משכשלו מאמצייהם של הרב טייטלבוים ושל אחרים לשכנע את בית־הדין לחזור בו מקביעתו או לחלופין להביא לביטולה של החתונה או לכל הפחות לדחייתה בכמה חודשים, התקבלה פשרתו של טייטלבוים, שהזוג יינשא מחוץ לירושלים ויתגורר מחוץ לעיר 'עד שוך הרוחות'.¹²⁵ כך מצד אחד לא יבזו בני הזוג את בית־הדין שתחום שיפוטו, לדברי טייטלבוים, הוא כזכור בירושלים בלבד, אף שלטענת בית־הדין 'פסק־הדין חל לא רק על ירושלים אלא על כל מקום בארץ הקודש ומחוצה לה';¹²⁶ ומצד אחר יהיה זה צעד קשה עבור רות ועמרם, בין השאר בעקבות הממד המשפיל הטמון בו, בייחוד עבור עמרם, אשר חי כל חייו בירושלים.

ו. החתונה והחודשים שאחריה

כמו שצוין בפתח המאמר, רות ועמרם נישאו בכני־ברק בלילה שבין 2 ל־3 בספטמבר, אף שבתחילתו של אותו יום הופצה שמועה חסרת שחר שהחתונה נערכה בלילה הקודם.¹²⁷ החתונה התקיימה בישיבת אור התורה בכני־ברק, והשתתפו בה כשלושים בני משפחה ומקורבים. תאריכה ומקומה נשמרו בסוד בקרב מוזמניה, אשר כמה מהם הוזמנו באמצעות שליחים,¹²⁸ אך הפרטים נודעו לעיתונאים,¹²⁹ למרות שלל המידע המטעה והמוטעה שהופץ באותו יום — כך עלה מהדיווחים של היום שלאחר החתונה, אשר פורסמו ברוב העיתונים המרכזיים בישראל, למעט על המשמר,¹³⁰ ובאחד מהם אף בכותרת הראשית.¹³¹ שלושה ימים לאחר החתונה פרסם ידיעות אחרונות עמוד שלם של תמונות מהאירוע¹³² וכתבה

'אוכל סויה לקראת חתונתו'. ראו: ישעיהו אביעם, 'ר' עמרם אוכל סויה לקראת חתונתו, שם, עמ' 2.

125. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 186. וראו עוד: ע' בלוי לי' טייטלבוים (לעיל הערה 102).

126. ראו: ברש, 'לא איש כר' עמרם יקח גיורת לאשה' (לעיל הערה 118).

127. ראו: "חופת חצות" של בלוי — עורבא־פרח, ידיעות אחרונות, 2.9.1965, עמ' 20.

128. ראו למשל: י"מ פציפיצי לע' בלוי, 28.8.1965: 'צעיר אחד, כנראה מההוג של אדוני וידידי, רצה להזמין גם אותי להיות נוכח בחתונת אדוני, באחד הימים הקרובים, אי־שם בארץ'. הכותב מתנצל שלא יוכל להשתתף לרגל מצב חולשתי בימים האלה'. אוסף בלוי.

129. בלויא, שומרי העיר, עמ' 188–190.

130. לכתבה שפורסמה בו שלושה ימים לאחר מכן ראו: 'הרב עמרם בלוי נשא לאשה את הגיורת רות בן־דוד', על המשמר, 5.9.1965, עמ' 3.

131. ראו בכתבות הבאות, כולן מ־3.9.1965: 'אברהם ארנון ואיתן הבר, "ר' עמרם נשא את הגיורת בחתונת־חצות"', ידיעות אחרונות, עמ' 1, 4; ישעיהו אביעם, 'ר' עמרם בלוי והגיורת התחתנו במבצע חשאי', מעריב, עמ' 2; א' קרן, 'ר' עמרם נשא את הגיורת', הארץ, עמ' 6; שולמית עמיר, 'עמרם בלוי נשא את רות בן־דוד', דבר, עמ' 2; הנ"ל, 'במארב לפני בית ר' עמרם', שם, עמ' 13.

132. ראו: 'מוז'ט: ר' עמרם נשא הגיורת שלו', ידיעות אחרונות, 5.9.1965, עמ' 5.

המביאה קולות חרדיים בעדה ונגדה. לדברי הכתב, סמוך לפני החתונה הגיע שליח מטעם בית-הדין של העדה החרדית בניסיון אחרון לשכנע את עמרם שיימנע מלשאת את רות לאישה. נראה שהמתח עם בית-הדין טרד את מנוחתו של עמרם, שכן בכתבה צוין כי לפני החופה הוא אמר: 'הרבי [יואל טייטלבוים], הרי יודעים אתם שלא אסר עלי לשאת את הגיורת לאשה. המפתח בידיה של הגיורת. אם היא תוותר — ניחא'.

עוד באותה כתבה הובא ציטוט מפי 'איש צמרת נטורי קרתא', ואלה דבריו: 'דבר אחד ברור כבר עכשיו: לא במהרה יוכלו ר' עמרם וזוגתו לשוב לירושלים. אם כי מפי שניהם נמסר, שהם שואפים בכל לבם לחזור במהרה לעיר הקודש'. הכותב קבע: 'חודשים רבים יצטרך ר' עמרם להשאיר ב"גולת בני-ברק"'.¹³³ הזוג הטרי התגורר בבני-ברק שבעה חודשים בערך, תקופה שלדברי עיתונאי בן הזמן 'משתווה, מנקודת ראותם של נטורי קרתא, לפרישת בן-גוריון לשדה-בוקר',¹³⁴ וסביר להניח שהתכוונו לפרישתו השנייה והאחרונה, ב-1963.¹³⁵

בתקופה ההיא הופצו שמועות כי עמרם הוא "שבר כלי", שבור ברוחו ובגופו, תשוש, עוזב ומבודד, אולם לוי-יצחק הירושלמי, אשר ראיין אותו בבני-ברק כחודשיים לאחר החתונה, מצא שר' עמרם לא השתנה, ולאמיתו של דבר — גם במעמדו לא חל שינוי. בני עדתו, ברובם, מוסיפים לראות בו את מנהיגם, ובאים מירושלים כדי להיוועץ בו בעניינים שונים. לדבריו, 'מעמדו של ר' עמרם כמנהיג "נטורי קרתא" נשאר איתן'.¹³⁶ חיוזק מסוים לכך הוא שחסידי ודורשי טובתו הזמינו אותו לאירועים. כך למשל לייביש דייטש שלח לעמרם גלויה בינואר 1966, ובה הזמינו לבר המצווה של בנו, שיתקיים בירושלים.¹³⁷ זאת ועוד, עמרם הגיע לירושלים כדי להשתתף בכינוסים, כגון זה שהתקיים במוצאי שבת פרשת תרומה, 26 בפברואר 1966, ובו נאם במחאה על התוכנית שלפיה יקבלו תלמודי תורה תקציבים מעיריית ירושלים. בהפגנה זו התחוללה מהומה זוטא כאשר כמה ממתנגדיו של עמרם מתוך נטורי קרתא, ובהם גרשון שטמר הנזכר והלל שלינגר, הפגינו נגדו.¹³⁸ דבר זה מלמד כי מעמדו בנטורי קרתא לא היה איתן כבעבר, כמו שיתברר בהמשך הדברים. כך או אחרת, גם אם הערכה זו נכונה בנוגע לאותם שבעה חודשים שרות ועמרם התגוררו בבני-ברק, עם חזרתם לירושלים חלה היחלשות מכריעה במעמדו של עמרם כמנהיג.

133. ראו: ברש, 'מאה שערים — בעד ונגד' (לעיל הערה 60). לגעגועיו לעיר 'שבה נולדתי וגדלתי וכל חיי ישבתי בה' ראו: הירושלמי, "המנהיג הגולה" של "נטורי קרתא" (לעיל הערה 101).
134. ראו: מס, 'בפעם הראשונה בחייו זכה עמרם בלוי בתמיכת... החילוניים' (לעיל הערה 51), עמ' 5.
135. ראו: שלמה אהרונסון, דוד בן-גוריון: מנהיג הרנסנס ששקע, ירושלים, 1999, עמ' 358-426; מיכאל בר-זוהר, בן-גוריון, ג, תל-אביב תשמ"ז, עמ' 1519-1587.
136. ראו: הירושלמי, "המנהיג הגולה" של "נטורי קרתא" (לעיל הערה 101).
137. ראו: ל' דייטש לע' בלוי, 27.1.1966, אוסף בלוי, קופסה 2 תיק 4.
138. ראו: וויינטרויב, לימוד לדור, עמ' 53. על המהומה, ראו: אלי' וויינשטיין, 'מכתב גלוי נגד רדיפת הרה"צ ר' עמרם בלוי שליט"א', ניסן תשכ"ו, אוסף בלוי; פשקוויל שכותרתו 'נבלה נעשתה בישראל!', שם; מודעה בהחומה, אדר תשכ"ו, תוספת לקונטרס ב, גיל' 1, עמ' 1.

בקיץ 1966 שבו רות ועמרם לירושלים להתגורר בדירת שני חדרים שכורה בשכונת אבן יהושע (מס' 7).¹³⁹ שכונה זו, שנוסדה ב-1893 כחלק מבתי ורשה, והיתה לחלק מבתי הכוללים,¹⁴⁰ סמוכה מאוד לשכונות מאה שערים ובתי אונגרין, מעוזיהם של החרדים הקנאים. מאה שערים נוסדה ב-1874 בידי משפחות מהעיר העתיקה,¹⁴¹ ואילו בתי אונגרין, אחת משכונות הכוללים, הוקמה ב-1891 בידי חרדים מהונגריה, אנשי כולל 'שומרי החומות'. רוב תושביה במאה ה-20 היו – ועודם כיום – חרדים קנאים יוצאי הונגריה, כמה מהם צאצאים של מייסדיה.¹⁴²

ז. פרשה ושברה – הדחתו של מנהיג

מלבד ממדיה העסיסיים של פרשה זו והעובדה שהיא גרמה מהומה בקרב נטורי קרתא ומבוכה בעדה החרדית כולה, חשיבותה היא בכך שבעקבותיה הודח למעשה עמרם בלוי מעמדת מנהיגותו. מדובר בהדחה של מנהיג שבעקבות פעילותו המצטברת במשך מעט יותר משני עשורים, ובייחוד לאחר הקמת המדינה, קנה לו מעמד של מיתוס מהלך. אם מתוך הסכמה עם מעשיו של בלוי או מתוך התנגדות להם, הוא היה מוערך בחברה החרדית על שום עקביותו חסרת הפניות. מלבד זה, מדובר כאמור בדמות מוכרת בציבוריות הישראלית, גם אם פועלה ועמדותיה רחוקים מלהיות מוסכמים על רובה המכריע של החברה הלא חרדית בישראל. נראה שיש קשר בין פרשת הנישואין, שכפי שנראה מיד מרכיבים מסוימים בה מעוררים תמיהה, לבין מעמדו של עמרם כמנהיג נטורי קרתא ומצבה הארגוני באותם ימים. קשר זה מביא לידי מסקנה כי מדובר במהלך שנועד בעיקרו להדיח את עמרם, ובכך נעוצה חשיבותו ההיסטורית.

אשר לנישואיו של עמרם עם רות, אף שברור כי הוא הפר מוסכמות חברתיות של העדה החרדית בכלל ושל נטורי קרתא בפרט ונתפס בעיניהם כמי שהתנהג בצורה לא נורמטיבית, רצף האירועים וסופם מעוררים כמה תהיות. כך למשל העובדה שהטיעונים ההלכתיים

139. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 195-196. עם זאת, ממכתבים שנשלחו לרות עולה שהיא הוסיפה כנראה להחזיק בדירה בבתי אונגרין, מס' 151. ראו: אוסף בלוי, קופסה 1 תיק 4. ייתכן שזו הדירה שהוזג עבר אליה כשנה לאחר מכן. ראו: בלויא, שם, עמ' 199.

140. ראו: בן-אריה, עיר בראי תקופה, עמ' 266; גליס, שכונות בירושלים, עמ' קכב-קכו; זכריה, ירושלים של מטה, עמ' 165-166.

141. ראו: בן-אריה, עיר בראי תקופה, עמ' 154-159, 219-221, 297-300; גליס, שכונות בירושלים, עמ' נג-סד; פנחס גראייבסקי, ספר הישוב: הישוב העברי מחוץ לחומת העיר ע"ק ירושלים ת"ו, ירושלים תרצ"ט, עמ' 11-15; זכריה, ירושלים של מטה, עמ' 41-51; שלומית לנגבוים, 'סיפורת של שכונת מאה שערים', אריאל, 163-164 (= מאה שערים וסביבתה) (תשס"ד), עמ' 9-119.

142. ראו לעיל, הערה 62.

נגד הנישואין חלשים ביותר, ואם כך, מדוע התערב בית־הדין של העדה החרדית בעניין מלכתחילה. מלבד זה, קשה להבין כיצד מחל בית־הדין על כבודו חודשים אחדים לאחר החתונה, ואפשר לרות ולעמרם לשוב לירושלים ולהתגורר בה יחדיו, בלב שכונה של חרדים קנאים. בשל מעמדם בעדה החרדית סביר להניח שאילו התנגדו לכך הדיינים זה לא היה קורה.

כך או אחרת, חזרתם של רות ועמרם להתגורר בירושלים יצרה מצב טעון ורגיש עבור המעורבים בפרשה, החל במעגל המשפחתי, עבור בנטורי קרתא וכלה בעדה החרדית. במעגל המשפחתי התבטא הדבר בין השאר בכך שעמרם הפסיק להתפלל בבית־הכנסת 'קהל יראים חסידים', שהוא התפלל בו בקביעות שנים רבות, ויש הטוענים שבנו אורי, מנהיג נטורי קרתא, הרחיקו משם. לפי דבריה של רות,

מיד עם בואנו לירושלים ניסו יריבינו, שנוצחו ב'מלחמה', להציל את 'כבודם' על ידי שהשפילו אותי מחדש. הם ביקשו, בשמו של הרב מסאטמר, כי בעלי יחתום על מכתב, שבו הוא מצהיר, כי הנישואין עמי 'נכפו עליו על ידי הנסיבות', וכי הוא מעמיד את עצמו לחלוטין תחת סמכות בית הדין. נראה, שהם סברו, כי אחרי חתונתו יסכים ר' עמרם לחתום על כל דבר, רק כדי שיניחוהו לנפשו. אך כאן הם טעו לחלוטין.

אמנם משא־ומתן אשר התקיים בעניין הסתיים בלא כלום,¹⁴³ אבל שבע שנים לאחר מכן, ב־1973, קיבל עליו בלוי את מרות בית הדין. סביר להניח שאחת הסיבות לכך היתה ששלושת הדיינים שהיו מעורבים בפרשת הנישואין עם רות הלכו בינתיים לעולמם.¹⁴⁴ בכך, קרוב לעשור לאחר שהחלה הפרשה, היה לראשונה פיוס מסוים בין עמרם ובין בית־הדין של העדה החרדית.

פן נוסף של הממד האישי עולה אגב אורחא בהספד שהספיד אהרן קצנלנבויגן, שותפו של בלוי לדרך זה עשרות שנים, את עמרם. קצנלנבויגן רומז כי היו מי שפקפקו במניעים שעמדו בבסיס השתתפותו של עמרם בהפגנות ומאסרו. הוא דוחה דברים אלה בטענה שאילו היה עמרם רודף כבוד הוא היה פונה למחוזות שהאדם לא נתבע לשלם בהם מחיר כבד על אותו כבוד:

בשנים הקודמות היו הליצנין אומרים על ר' עמרם שעושה מה שעושה משום כבוד, הנני נזכר שבאותן הימים היו יהודים כאלו שהנם כבר בעלמא דקשוט שהיו באמת רודפים אחר כבוד, באיזה דבר שהי' בו כבוד מדומה, של 'סנדקאות' או 'ששי'¹⁴⁵ היו

143. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 196. לגבי תוכן ההצעה נראה שרות לא דייקה. השוו: ע' בלוי לי' טייטלבוים (לעיל הערה 102). בכל מקרה ייתכן שיש בכך משום ניסיון של כל המעורבים בפרשה לשקם את מעמדם.

144. ראו: בלויא, שומרי העיר, עמ' 252; אהרון מנהיימר, 'הגברת הראשונה של נטורי־קרתא', ידיעות אחרונות (7 ימים), 11.5.1973, עמ' 16-18.

145. הסנדק הוא זה שמחזיק תינוק זכר על ברכיו בעת שמלים אותו. העלייה השישית לתורה בעת קריאתה בשבתות ובכמה מההגים שיש בהם שישה או שבעה קרואים לפחות, עלייה שזכתה למעמד

מבקשים את זה בכל לבם ונפשם. שאלתי אז מדוע אינם רואים את אותם היהודים שיחפשו את הכבוד הזה, שהי' אפשר בנקל להשיגו שילכו פעם להפגנה עבור שבת ויאסרו אותם במאסר ויהי' להם כבוד, כנראה שלא חיפשו כבוד כזה לשבת במאסר ולקבל מכות.¹⁴⁶

לא ברור למי בדיוק פונוו דבריו של קצנלנבויגן, אבל יש בהם משום עדות כלשהי לכך שהיו מי שהטילו ספק בטהרת קנאותו של עמרם. לכך יש לצרף את המתחים האישיים בין עמרם ובין יוסף שיינברגר 'על רקע כספי' ובינו ובין גרשון שטמר – השדכן שכזכור הציע את רות לדיין דוד יונגרייז ואשר 'גילה לאחר מכן כי היא כבר נתארסה לר' עמרם'.¹⁴⁷ במעגל הקבוצתי יש לתת את הדעת למצבה הארגוני של נטורי קרתא, וזה היה בכי רע. בלוי היה מנהיג כריזמטי, נחוש ובעל אידאולוגיה קנאית שהטיף לה ואת מחירה – בין השאר ישיבה בבתי-מעצר ובבתי-כלא – מוכן היה לשלם על בשרו. עם זאת, הוא לא היה איש של ארגון, מנגנון ומוסדות.¹⁴⁸ זאת ועוד, מצבה הכלכלי של העדה החרדית, ובכללה נטורי קרתא, לא שפר עליה בשנות החמישים. כך למשל בשלהי 1953 התקיימה אספה של כמה מבכיריה, ובפרוטוקול צוין: 'עניין הג'וינט שהפסיקו תמיכתם להעדה נדחה לדיון לישיבה שני' אי"ה [אם ירצה השם].'¹⁴⁹ כמו שצוין לעיל, אמנם עמרם יצר מסגרות לימודיות-חינוכיות לא פורמליות לילדים ולמבוגרים, אולם אלה אינן תחליף לתשתית

מיוחס בחסידות ונשמרה בשורה של חצרות חסידיות לאדמו"רים. להערה כללית בדבר חשיבותה של עלייה זו ראו: יחיאל מיכל עפשטיין, ערוך השולחן, אורח חיים, סימן קלו סעיף ב. עליות נוספות שנחשבו מיוחסות בתקופת הגאונים ובימי הביניים הן השלישית והשביעית. ראו: יצחק משה אלבוגן, התפילה בישראל בהתפתחותה ההיסטורית, תל-אביב תשל"ב, עמ' 130. אני חב הפניות אלה ליהודה גלינסקי.

146. ראו: 'הספרו של הרב הגאון ר' אהרן קצנלנבויגן שליט"א', על חומתך, א, ערב ראש השנה תשל"ה, עמ' 21 (קונטרס שפרסמו 'אנשי נטורי קרתא דארה"ב'). ההספר פורסם לראשונה בהחומה, יא, מנחם-אב תשל"ד, עמ' 14-16.

147. ראו: בקשי-דורון, 'הרבי מסטמר מאיים לפרוש אם החרדים לא ינחו לעמרם בלוי' (לעיל הערה 51). ראו גם: תומכי נטורי קרתא לונדון (המחבר הוא כנראה ירחמיאל דומב), בירור דברים, תשכ"ח, המציין מקרה אחר שבו מתוארים שיינברגר ושטמר כמי שהלהיטו את הרוחות נגד בלוי. רות נמנעת מלנקוב בזכרונותיה בשמו של שיינברגר, ואילו במכתביה ליואל טייטלבוים ולבעלה לעתיד, השמורים באוסף בלוי, היא שבה ומלינה על מעורבותו בנסיונות למנוע את נישואיה לעמרם. ראו: מכתבה הנזכר לטייטלבוים מכ"ה בטבת וכן מכתב מה' באדר, שניהם כנראה מתשכ"ה. במכתבה לעמרם שתארכיו 'מוצאי תענית' (לא ברור איזו) היא מציינת ששיינברגר 'איז דער מאדערנע קרח' (כוונתה לדמות המקראית קורח. קורח שהצית מחלוקת עם משה בעת שבני ישראל שהו במדבר).

148. מלמד בהקשר זה הוא הספרו של ירחמיאל דומב על בלוי, שמתמקד בממדים האידאולוגיים והכריזמטיים וחסר כל התייחסות לאלה הארגוניים. ראו: ירחמיאל ישראל יצחק דאמב, 'מורנו רבי עמרם זצ"ל', על חומתך, א, עמ' 26-31. פורסם לראשונה בהחומה, י"ב באלול תשל"ד, עמ' 1-7.

149. ראו: פרוטוקול של אספה, י"ג במרחשוון תשי"ד, אוסף בלוי, קופסה 3 תיק 1.

ארגונית-מוסדית-כלכלית, דוגמת מערך הכשרות של העדה החרדית שהתבסס באותן שנים, תשתית שנחוצה במיוחד לקבוצות קנאיות קטנות בעת מעברן מהשלב הראשוני שלהן לשלב של התמסדות. עמרם בלוי לא השכיל לתת לשדרת העסקנים, הפעילים ו'הבירוקרטים' של נטורי קרתא לפעול ולבסס את הקבוצה, ובעקבות זאת היא הלכה ונחלשה.

בלוי היה מודע לבעיה זו, אולם כנראה הוא עוד לא היה יכול להתנתק מהמרחב האידאולוגי האנטי-ציוני כדי לבנות תשתית ארגונית-בירוקרטית לנטורי קרתא. כך למשל בקיץ 1960 הוא רשם לעצמו ראשי פרקים לארגון מחדש של נטורי קרתא, במסמך שהוא הגדיר 'פנימי' ו'סודי'. בלוי כתב שנדרשת 'הסדרה מקיפה על העבר ועל המצב שהגענו עד הלם ועל כולם', ו'החייב העומד לפנינו על ארגון נטורי' והתוצאות שיופק לטובה בחיי הדת, בפרט ובכלל'. בשל מצבה של נטורי קרתא, ברור מדוע 'הסדרה זו צריכה להיות פרטית וסודית ללא פרסומת', ויש לדון בה בפורום מצומצם של ראשי נטורי קרתא. פורום זה כולל כמה אישים שהיו להם מערכות יחסים מורכבות עם בלוי, כגון אלעזר בריזל וישעיה שיינברגר.

סעיפיו של מסמך זה מלמדים עד כמה לא היה יכול בלוי להפריד את ביסוס המישור הארגוני מזה האידאולוגי. לאחר שיראו אותם אנשים את הפרטים, תתקיים לפי הצעתו אספה 'סגורה', ובה 'ידונו על קווי פעולתה של נטורי-קרתא ביחסה למדינה ולציונות בכל הפרטים ויחסה למפלגות הדתיות, ועל עמדתה בעתיד'. מתוך כך ינוסחו 'קווי יסודה של נטורי' ויופץ בין חבריה בנייר דפוס ובהצהרה של כל אחד ואחד כי הוא סומך ידיו ע"ז – אמירה שיש בה משום עדות ברורה למציאות של עזיבת השורות. שאר המסמך עוסק באופן הבאת הדברים לאישור בית-הדין של העדה החרדית ובדרכים להרחבת השורות ולהבאת הדברים לידיעתם של מנהיגים של קבוצות חרדיות נוספות.¹⁵⁰

התייחסותו לממד האידאולוגי מובנת על רקע העובדה שעוד לפני פרשת נישואי רות ועמרם נתגלו בו חילוקי דעות בתוככי נטורי קרתא. לעמרם ולעמיתו אהרן קצנלנבויגן קמה למעשה אופוזיציה, שכללה 'כמה מרבני "העדה החרדית"', ובהם ישעיה ויוסף שיינברגר. האגף שבראשו עמדו עמרם ואהרן 'דוגל ונוקט בקו של קנאות צרופה, ללא פשרות', ואילו האגף האחר 'דוגל בקנאות, אך לעתים מחפש גם דרכי פשרה'. מתחים פנימיים אלה על טהרת הקנאות, שמאפיינים קבוצות קנאיות קטנות וסגורות, לא פסחו אפוא על נטורי קרתא, והצטרפו למצוקה הארגונית-בירוקרטית ולמתחים האישיים הנזכרים.¹⁵¹

אשר למעגל הרחב יותר של העדה החרדית, מן המפורסמות הוא שפתיחות לשונות וסובלנות אינה מהתכונות המאפיינות קבוצות קנאיות באשר הן, ולעתים הן דוחות ערכים אלה במודע ובמוצהר. במודע או שלא במודע, הוא הדין למרחב החרדי הקנאי שעמרם ורות היו חלק ממנו. ביטוי אירוני משהו לכך מצוי בתיאורו של שמואל יוסף עגנון (1882-1970) את שכונת בתי אונגרין ואת אופיים של תושביה:

150. ראו: 'תכנית ארגון חברי נטורי-קרתא', תמוז תש"ך, אוסף בלוי.

151. ראו: הירושלמי, "המנהיג הגולה" של "נטורי קרתא" (לעיל הערה 101).

כשם שהבתים [בשכונה] שווין זה לזה כך יושביהן שווין. כולם אנשים של צורה שומרי תורה ומצוות, שעובדים את בוראם מתוך בטן מלאה. ואינם מוותרים לשום אדם לא בענייני עצמם ולא בענייני שמים, וכל אדם שאינו כמותם נפרעים ממנו על ידי רדיפות ובזיונות וחרמים ומניעת חלוקה וגירושין.¹⁵²

לא מפתיע אפוא שהעדה החרדית, אשר תיאורו של עגנון מתאים לאופייה כקבוצה, התנערה מעמרים בלוי. עם זאת, יש להניח כי עמרים, רות ואחרים לא חשבו שהתנהלות סוערת זו עלולה להיות מופנית יום אחד כלפיהם.

מלבד זה, נראה שהזדמנה שעת כושר נדירה לאישים מהעדה החרדית להיפטר מעמרים בלוי, ואגב כך אולי להחליש את מעמדה של נטורי קרתא, כלומר הזדמנות לנצל עילה אידאולוגית קנאית כדי לשנות את יחסי הכוחות החברתיים-פוליטיים. בשל מורכבותן רבת השנים הנזכרת של מערכות היחסים בין נטורי קרתא ובין העדה החרדית, טענה זו איננה מופרכת. כך או אחרת, הרב ירחמיאל דומב, מיודענו מפרשת חטיפת יוס'לה שוחמכר, טוען שזה ההסבר למתרחש. כשנה לאחר שנישאו רות ועמרים פרסם דומב את החוברת בהר הכרמל,¹⁵³ שהיא בעיקרה מתקפה חריפה על העדה החרדית ועל אגודת-ישראל ומנהיגיהן בכל הקשור להתנהלותן בפרשה הנדונה. דומב שב וטען: 'המגמה ברורה ושקופה להפטר מר' עמרים ומנטורי-קרתא'. מגמה זו התגלמה לדבריו, הנסמכים על צירופם של פרטים ואירועים שונים זה לזה, 'בפעולותיהם למעשה' לפני נישואיו עם רות ולאחריהן, שעיקרן 'לבזות את רבי עמרים' בשיטתיות 'בכדי להחליפו ושאחרים יקחו את מקומו'.¹⁵⁴

דומב, שהיה מחסידי הנאמנים של בלוי עד יומו האחרון, רחוק מלהיות אובייקטיבי. עם זאת, נראה כי יש היגיון בדבריו, גם אם לא בהכרח נקבל את מלוא חריפותם ונחרצותם או את הפרשנות הקונספירטיבית שהוא מעניק לאופן השתלשלותם של אירועים כאלה או אחרים. קולו הכאוב, הכעוס והמתוסכל של דומב מבטא היטב את עוצמת תחושותיו בעקבות ההתפרצויות האלימות המאפיינות את הקנאים ואת מערכות יחסיהם המורכבות עם מנהיגיהם, שלא תמיד הם סרים למרותם,¹⁵⁵ אלא שהפעם הנפגעים הם קנאים בעצמם. כך או אחרת, נראה שבנקודת זמן זו חברו זה לזה שלושה מעגלים של מתחים – המשפחתי, הקבוצתי הפנימי של נטורי קרתא וזה של העדה החרדית – וחיבור זה היה קרקע מוצקה

152. ראו: ש"י עגנון, תמול שלשום (כל סיפוריו של שמואל יוסף עגנון), ה, ירושלים ותל-אביב תשל"ט, עמ' 266.

153. כותרת זו מרמזת, ולא במקרה, לעימות בין אליהו הנביא ובין נביאי הבעל, המתואר בספר מלכים א, פרקים יח-יט.

154. ירחמיאל ישראל יצחק דאמב, בהר הכרמל, ירושלים, אלול תשכ"ו, עמ' ז, ט. החוברת ראתה אור כתוספת לביטאון משמרת חומתנו מטעם נטורי קרתא.

155. ראו על כך: Friedman, 'Religious Zealotry in Israeli Society' (above note 12), pp. 98-102; Idem, 'Jewish Zealots' (above note 16), pp. 132-135

להדחתו של בלוי,¹⁵⁶ כאמור, לאחר ששללו ממנו בפועל נישואיו לרות את הלגיטימציה למנהיגות שהוא נהנה ממנה במעגלים אלה.

סיום

אף שבמאמר ראשוני זה לא נתבררו כמה היבטים הנוגעים לפרשה הסוערת של אירוסיהם ונישואיהם של רות ועמרם בלוי, ושאלות רבות נותרות בלא מענה, בכל זאת יש במה שידוע עליה כדי לפתוח בפני הקורא צוהר ייחודי לעולמן של הדמויות המעורבות בה, לטיבה, לעוצמתה ולגבולות כוחה של מנהיגות דתית חרדית קנאית, ולהוויית החיים ומערכות היחסים המורכבות המתקיימות בקרב החרדים הקנאים.

אף שרות ועמרם – הדמויות המרכזיות – שונים במובנים רבים, ניכר שלשניהם יש מזג אישי סוער משהו, עבר פעיל של פעילות אינטנסיבית, מידה רבה של נחישות ויכולת לא מבוטלת לאתגר את הנורמות החברתיות והתרבותיות של החברה שהם חיים בה. יש בהם גם מיוזג מורכב של הימצאות במרכז החברתי מזה ובשוליו מזה, והדבר יוצר מתח בין מחויבותם לערכים של החרדיות הקנאית מזה ובין מחויבותם למימוש זוגיותם.

אשר לטיבה של מנהיגות דתית חרדית קנאית שיש בה קווי דמיון למנהיגות דתית בקבוצות פונדמנטליסטיות בכלל ובהנחה שאכן יש לפרש את המתרחש כמהלך שמוביל להדחתו של עמרם בלוי בפרט – מדובר בהדחה של מנהיג שמצוי לכאורה בשיא מעמדו.¹⁵⁷ למרות הבעיות בתוך העדה החרדית בכלל ובנטורי קרתא בפרט, היה עמרם בבחינת מיתוס מהלך בשלב ההוא של חייו, ודמות מוכרת בציבוריות הישראלית עקב עמדותיו ומלחמותיו האידאולוגיות נגד המפעל הציוני ומדינת ישראל. הדחת מנהיג במעמד כזה איננה דבר קל או רווח, ולמרות זאת היא הצליחה. עמרם בלוי נדחק לשורות האחוריות של הזירה שבמשך קרוב לשלושה עשורים הוא עמד בחזיתה, וכך חי את יתרת תשע שנותיו עד פטירתו ביום שישי, ט"ו בתמוז תשל"ד (5 ביולי 1974).

מהלך העניינים ואופן התנהלותם בפרשה זו מלמדים על כמה מאפייני יסוד שנראה כי הם חלק חשוב מהצופן הגנטי, אשר פיצוחו חיוני להבנת מרקם חייהן של קבוצות חרדיות קנאיות דוגמת נטורי קרתא – אם כמו קבוצות דתיות קנאיות אחרות ואם להבדיל מהן.

156. כאן המקום לציין שתי טענות נוספות: הטענה האחת היא שמדובר בנקמה של יוזמי חטיפת יוסל'ה ברות על כך שהיא הסגירה למוסד את מקומו, דבר שהודתה בו והתחרטה עליו. ראו: מנחם ברש, 'רות בן-דוד גילתה לש.ב. מחבואו של יוסל'ה שוחמכר', ידיעות אחרונות, 30.8.1965, עמ' 5; מס, 'בפעם הראשונה בחייו זכה עמרם בלוי בתמיכת... החילונים' (לעיל הערה 51), עמ' 5. הטענה השנייה היא שמדובר בעונש לעמרם על יחסו לאחיו משה לאחר שנפרדו דרכיהם. ראו: יעקב אדלשטיין, 'ר' עמרם בלוי יוצא לגלות...', הצפה (מדור 'במערכה'), 3.9.1965, עמ' 6.

157. ראו: R. Scott Appleby, 'Conclusion: The Measure of a Fundamentalist Leader', in: Idem (ed.), *Spokesmen for the Despised: Fundamentalist Leaders of the Middle East*, Chicago and London 1997, pp. 398-413

כך למשל המורכבות של קבוצה קטנה שההיכרות האישית וקרבת המשפחה בין רבים בה עושות את הדינמיקה החברתית טעונה ורגישה, על אחת כמה וכמה בפרשה מעין זו. מאפיין נוסף הוא משקלם הרב של הרינונים, הרכילות והשמעות, הן ברחוב החרדי, הן בדיון המשפטי-הלכתי על הנישואין והן בשיח התקשורתי סביב הפרשה. לבסוף, הפסילה המוחלטת של הלגיטימיות של רצונו של הפרט כאשר זה נתפס בעיני הכלל כמנוגד לנורמות.

פרשה זו היא אפוא פרק חשוב בתולדות יחסי הכוחות בנטורי קרתא, צוהר לכוחות שפועלים באינטנסיביות בקבוצה קטנה, סגורה וקנאית זו, ובמקומן ובמעמדם של המנהיגות בקבוצה זו ושל הקבוצה כולה בעדה החרדית. חשיבות נוספת שלה נעוצה בכך שהיא פותחת מעגלים הולכים ומתרחבים של נושאים שהם חיוניים להבנת סוגיות לא מפותחות בנוגע לחברה החרדית בישראל ולטיב יחסיה עם חברת הרוב הלא חרדית לגווניה הסובבת אותה. בהקשר החרדי, למשל, דחיקתו של עמרם בלוי מחזית נופה הציבורי של החברה החרדית בישראל שהחלה בחייו והתמידה שנים לאחר פטירתו היא פרק מאלף בעיצוב הזיכרון הקולקטיבי של החברה החרדית בישראל על המצאי והחסר בו (כלומר האירועים, הפרשיות והאישים שהם חלק מאותו זיכרון לעומת אלה שהוצנעו או הועלמו ממנו) – נושא שממתין ליד מחקרית גואלת. היבט אחר שלא נדון במאמר זה הוא מקומה ומירת השפעתה של פרשה זו על יחסיה של אגודת-ישראל עם נטורי קרתא ועם העדה החרדית ואופני התקבלותה של פרשה זו בקרב הקבוצות הנמנות עם הזרם המרכזי החרדי המתון יחסית – על רקע סמיכותה לפרשת יוסל'ה שוחמכר שיצרה רובר נוסף של מתחים בין מנהיגי הקנאים ובין מנהיגי המתונים בחברה החרדית.

אמנם את העיסוק הנרחב של העיתונות הלא חרדית בפרשה זו אפשר להסביר על רקע היותם של עמרם ורות דמויות מוכרות בחברה בישראל, אולם דומה שבכך לא די. המעקב האינטנסיבי אחר פרשה המתרחשת בקרב החרדים הקנאים האנטי-ציונים, שבשנות השישים היו לכל הדעות גורם שולי בחברה החרדית, מזמין הסבר, וייתכן שחלקו נעוץ בכך שמדובר ב'אחר' היהודי האולטימטיבי לחברת הרוב שהאתוס הציוני הוא גורם חזק בלכידותה. ייתכן, וזו השערה לא מבוססת, שצד נוסף של 'אחרות' זו ומה שמרתק בה הוא הקשר רב השנים של חרדים קנאים אנטי-ציונים וכמה ממנהיגיהם עם מנהיגים ואישים מהחברה הפלסטינאית וממדינות ערב. לקשר זה, שרק מקצתו תועד עד היום, אין למיטב ידיעתי אח ורע בהיקפו ובמיסודו בקבוצות אחרות בחברה היהודית הדתית ביישוב ובמדינת ישראל.¹⁵⁸

מסתבר אפוא שפרשה זו – מלבד ממדיה הצבעוניים ומלבד היותה אחת הפרשיות היחידות שהסעירו ביותר את החרדים הקנאים מאז הקמתה של מדינת ישראל, ויש שיאמרו המסעירה שבהן – נוגעת באופנים שונים ומורכבים במעגלים רחבים הרבה יותר, כמה מהם רגישים במיוחד, של הוויית הקיום של החרדים בישראל.

158. קשר זה ממוסד ומייצג הרבה יותר מאשר למשל קשריו של הרב מנחם פרומן מתקוע עם אנשי דת אסלאמים.